

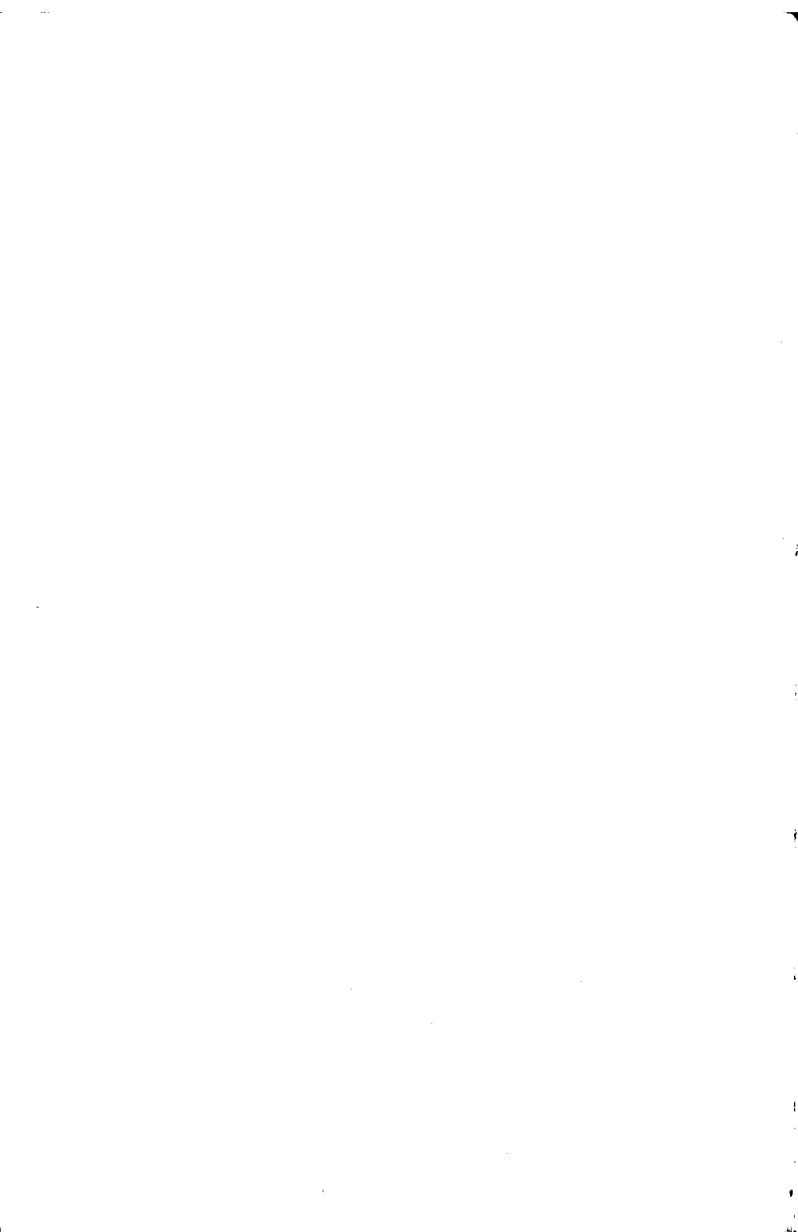
PAUL LAFARGUE
ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ
ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

Γ' ΕΚΔΟΣΗ

ΜΙCΤΟΜΕΓΑ
ΡΟΕΣ

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

Πρόσφατες κυκλοφορίες στη σειρά MICROMEGA:

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ *Ιστορίας επιγράμματα*

WALTER Bt. *Περί της ηθικής δύναμης της μουσικής*

EMERSON R. W. *Άνθρωπος, ο μεταρρυθμιστής / Κύκλοι*

JOUKOVSKI V. *Οι τελευταίες στιγμές του Πούσκιν*

GORKI M. *Αναμνήσεις από τον Τολστόι*

ZWEIG S. *Το μυστήριο της καλλιτεχνικής δημιουργίας*

POE E. A. *Δοκίμια*

LA METTRIE J. O. *Η τέχνη της απόλαυσης*

LACLOS *Γυναικών παιδεία*

SWIFT J. *Οδηγίες προς υπηρέτες*

ΡΟΪΔΗΣ Ε. *Τα «ανθελληνικά»*

STEVENSON R. L. *Για τον έρωτα και το γάμο*

PASCAL B. *Η τέχνη της πειθούς*

PESSOA F. *Πίσω από τις μάσκες*

PESSOA F. *Η αγωγή του στωικού*

PESSOA F. *Ταξίδι στην άβυσσο / Η ώρα του διαβόλου*

PENN W. *Καρποί της μοναξιάς*

RÖPKE W. *Η κρίση της εποχής μας*

PASCAL B. *Τα πάθη του έρωτα*

VALÉRY P. *Σκέψεις και αφορισμοί*

MONTESQUIEU *Περί καλαισθησίας*

LEOPARDI G. *Στοχασμοί*

IONESCO *Η ελεγεία ενός παράλογου κόσμου*

Ο Πωλ Λαφάργκ (1842-1911) υπήρξε από τις εξέχουσες μορφές του ευρωπαϊκού, και ειδικότερα του γαλλικού, εργατικού κινήματος. Η ενεργός συμμετοχή του άρχισε από πολύ νωρίς, όταν σπούδαζε ιατρική στο Παρίσι: προσχώρησε στην καθοδηγούμενη από τον Προυντόν Δημοκρατική Νεολαία, συνεργασία με αριστερές εφημερίδες. Το 1866-'67 είναι ήδη γραμματέας και τακτικός ανταποκριτής του Καρλ Μαρξ, και το 1868 νυμφεύεται τη δευτερότοκη κόρη του Λώρα. Μετά τη συντριβή της Κομμουνάς το 1871, ο Λαφάργκ καταφεύγει στο εξωτερικό και συνεχίζει τη δράση του από εκεί. Επιστρέφει στη Γαλλία όταν εκδίδεται αμνηστία έπειτα από δέκα χρόνια, και το 1885 εκλέγεται βουλευτής στη Λίλη. Εκτός από το *Δικαίωμα στην τεμπελιά* και τις πολυάριθμες συνεργασίες του σε αριστερές εφημερίδες, δημοσίευσε αρκετά άλλα κείμενά του σε φυλλάδια. Ο Πωλ και η Λώρα Λαφάργκ έδωσαν οι ίδιοι τέρμα στη ζωή τους τη νύχτα της 26ης προς 27η Νοεμβρίου 1911, όντας ακόμα «υγιείς στο σώμα και στο πνεύμα».

PAUL LAFARGUE

Το δικαίωμα στην τεμπελιά

Μετάφραση: Ελισάβετ Λαλουδάκη

Γ' ΕΚΔΟΣΗ

ΡΟΕΣ

micromEGA

Σειρά: microMEGA

Συγγραφέας: PAUL LAFARGUE

Τίτλος: Το δικαίωμα στην τεμπελιά

Μετάφραση: Ελισάβετ Λαλουδάκη

1η έκδοση: Φεβρουάριος 1998

2η έκδοση: Μάιος 2004

3η έκδοση: Δεκέμβριος 2007

Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου καθώς και η αναπαραγωγή του με κάθε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.

ISBN 960-283-042-5

© Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 2007

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο κ. Τιέρ, στο πλαίσιο της Επιτροπής για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, στα 1849, έλεγε: «Θέλω να καταστήσω πανίσχυρη την επιρροή του κλήρου, γιατί υπολογίζω να προωθήσω με την υποστήριξή του αυτή τη χρηστή φιλοσοφία που διδάσκει στον άνθρωπο ότι βρίσκεται σ' αυτόν τον κόσμο για να υποφέρει, κι όχι την άλλη φιλοσοφία που του αντιλέγει, «Ευφραίνου». Ο κ. Τιέρ με τα λόγια αυτά διατύπωνε την ηθική της αστικής τάξης, ενσαρκώνοντας τον ανελέητο εγωισμό και τη στενοκέφαλη νοοτροπία της.

Η αστική τάξη, ενόσω πολεμούσε ενάντια στους ευγενείς, τους οποίους τότε ο κλήρος υποστήριζε, είχε για λάβαρο την ελεύθερη αναζήτηση και την αθεΐα· ωστόσο, με το θρίαμβό της, άλλαξε τόνο και συμπεριφορά· και σήμερα εννοεί να στηρίζει μέσω της θρησκείας την οικονομική

και πολιτική της ανωτερότητα. Κατά τον 15ο και 16ο αιώνα, είχε επανέλθει με ενθουσιασμό στην ειδωλολατρική παράδοση και δόξαζε τη σάρκα και τα πάθη της, που ο χριστιανισμός είχε καταραστεί· στις μέρες μας, μπουχτισμένη από αγαθά και τρυφές, αρνείται τις διδασχές των στοχαστών της, των Ραμπελαί, των Νπντερό, και κηρύσσει στους μισθωτούς την εγκράτεια. Η καπιταλιστική ηθική, αξιοθρήνητη παρωδία της χριστιανικής ηθικής, ρίχνει το λίθο του αναθέματος στο σαρκίο του εργάτη· θέτει ως ιδανικό της να υποβιβάσει τον παραγωγό στο ελάχιστο επίπεδο αναγκών, να καταργήσει τις χαρές και τα πάθη του και να τον καταδικάσει στο ρόλο της μηχανής που απολυτρώνει από την εργασία, χωρίς ανάπαυση και χωρίς οίκτο.

Οι επαναστάτες σοσιαλιστές δεν έχουν παρά να ξαναριχτούν στη μάχη που είχαν δώσει οι φιλόσοφοι και οι λιβελογράφοι της αστικής τάξης· να κάνουν έφοδο στην ηθική και στις κοινωνικές θεωρίες του καπιταλισμού· να καταρρίψουν, στα μυαλά της τάξης που καλείται στη δράση, τις προκαταλήψεις που έσπειρε η άρχουσα τάξη· πρέπει να διακηρύξουν μπροστά στους υποκριτές όλων των ηθικών δογμάτων ότι η γη θα σταματήσει να

είναι η κοιλιάδα των δακρύων του εργάτη· όπι, μέσα στην κομμουνιστική κοινωνία του μέλλοντος που θα εγκαθιδρύσουμε, «ειρηνικά, εάν αυτό σταθεί δυνατόν, αλλιώς βίαια», τα πάθη των ανθρώπων θα είναι αδέσμευτα, γιατί «όλα στη φυσική τους μορφή είναι καλά, και το μόνο που πρέπει ν' αποφύγουμε είναι η κακή χρήση και η κατάχρηση»¹, και δεν θα το πετύχουμε αυτό παρά μόνο μέσα από την αμοιβαία εξισορρόπησή τους, μέσα από την αρμονική ανάπτυξη του ανθρώπινου οργανισμού, γιατί όπως λέει και ο Δρ. Μπεντόε, «μόνο όταν μια φυλή αγγίζει τον μέγιστο βαθμό της φυσικής της ανάπτυξης, τότε μόνο φτάνει και στον πιο υψηλό βαθμό της ισχύος και της ηθικής ακμής». Αυτή ήταν, άλλωστε, και η γνώμη του μεγάλου φυσιοκράτη Κάρολου Λαρβίνου².

Η ανασκευή του Δικαιώματος στην εργασία, που επανεκδίδω μαζί με κάποιες επιπλέον σημειώσεις, εμφανίστηκε στο εβδομαδιαίο περιοδικό «Egalité» του 1880, δεύτερο τεύχος.

Π. Λαφάργκ
Φυλακή της Αγίας Πελαγίας, 1883

1. Ένα καταστροφικό δόγμα

*Να τερπελιάζουμε στο καθετί,
εκτός από τον έρωτα και το ποτό,
εκτός από την τερπελιά.*

Λέσοινγκ

ΜΙΑ ΠΑΡΑΞΕΝΗ ΤΡΕΛΑ ΚΑΤΕΧΕΙ ΤΙΣ ΕΡΓΑΤΙΚΕΣ Μτάξεις των εθνών όπου κυριαρχεί ο καπιταλιστικός πολιτισμός. Αυτή η τρέλα σέρνει στο κατόπι της ατομικές και κοινωνικές δυστυχίες οι οποίες βασανίζουν εδώ και αιώνες τη δύστυχη ανθρωπότητα. Αυτή η τρέλα είναι η αγάπη για τη δουλειά, το θνησιμαίο πάθος για τη δουλειά, που φτάνει ως την εξάντληση των ζωτικών δυναμειών του ατόμου και των απογόνων του. Αντί να αντιδράσουν σ' αυτόν το διανοητικό παραλογισμό, οι ιερείς, οι οικονομολόγοι και οι ηθικολόγοι καθα-

γίασαν την εργασία. Άνθρωποι τυφλοί και μικρό-
νοες, θέλησαν να φανούν πιο σοφοί από τον Θεό
τους: άνθρωποι αδύναμοι και ουτιδανοί, θέλησαν
να αποκαταστήσουν αυτό που ο Θεός τους κατα-
ράστηκε. Εγώ, που δεν επαγγέλλομαι ούτε τον
χριστιανό, ούτε τον οικονόμο ή τον ενάρετο, αντι-
κρούω τη γνώμη τους επικαλούμενος τον Θεό
τους: απορρίπτω τα κηρύγματα της θρησκευτι-
κής, οικονομικής και φιλελεύθερα σκεπτόμενης
ηθικής τους αναλογιζόμενος τις φρικτές συνέ-
πειες της δουλειάς στην καπιταλιστική κοινωνία.

Μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία, η δουλειά εί-
ναι η αιτία κάθε πνευματικού εκφυλισμού, κάθε ορ-
γανικής παραμόρφωσης. Συγκρίνετε τα καθαρόαιμα
τετράποδα των στάβλων του Ρότσιλντ, που φροντίζο-
νται από υπηρετικό προσωπικό δεικνύων, με τα βαριά
και άξεστα άλογα των νορμανδικών υποστατικών,
που οργώνουν τη γη, μεταφέρουν την κοπριά, σωριά-
ζουν τη σοδειά στο σποβολώνα. Παρατηρήστε τον
ευγενή άγριο, που οι απόστολοι του εμπορίου και οι
έμποροι της θρησκείας δεν μπόρεσαν ακόμη να δια-
φθείρουν με τον χριστιανισμό, τη σύφιλη και το δόγμα
της δουλειάς, και παρατηρήστε κατόπιν τους δι-
κούς μας αξιοθρήνητους υπηρέτες των μηχανών³.

Όταν, στην πολιτισμένη μας Ευρώπη, θέλουμε να ξαναβρούμε ένα ίχνος της έμφυτης ομορφιάς του ανθρώπου, πρέπει να πάμε να το αναζητήσουμε στα έθνη όπου οι οικονομικές προκαταλήψεις δεν μπόρεσαν ακόμη να ξεριζώσουν το μίσος για τη δουλειά. Η Ισπανία, που –αλίμονο!– εκφυλίζεται, μπορεί ωστόσο να υπερηφανεύεται ακόμα ότι διαθέτει λιγότερα εργοστάσια απ' όσες φυλακές και στρατώνες διαθέτουμε εμείς· όμως, ο καλλιτέχνης αναγαλλιάζει θαυμάζοντας τον αναιδή Ανδαλουσιάνο, μελαχρινό όπως τα κάστανα, σπινό κι ευλύγιστο όπως μια ατσαλένια ράβδος· και η καρδιά του ανθρώπου αναριγιά ακούγοντας τον ζητιάνο, υπέροχα τυλιγμένο μέσα στην τρύπια του *cara*, να συμπεριφέρεται ως *amigo* στους δούκες της Οσούνα. Για τον Ισπανό, που στην καρδιά του το πρωτόγονο ζώο δεν έχει ατροφήσει, η δουλειά είναι η χειρότερη από τις σκλαβιές⁴.

Οι Έλληνες της χρυσής εποχής δεν ένιωθαν, κι αυτοί επίσης, παρά μόνο περιφρόνηση για τη δουλειά: αποκλειστικά και μόνο οι σκλάβοι επitreπόταν να δουλεύουν: ο ελεύθερος άνθρωπος δεν γνώριζε παρά μόνο τις σωματικές ασκήσεις και τα παιχνίδια του νου. Ήταν, επίσης, η εποχή όπου

περπατούσε και ανέπνεε κανείς ανάμεσα σ' ένα λαό από Αριστοτέληδες, από Φειδίες, από Αριστοφάνηδες· ήταν η εποχή όπου μια κούφια γενναίων συνέτριβε στο Μαραθώνα τις ορδές της Ασίας, αυτές που σε λίγο καιρό ο Αλέξανδρος θα καθυπέτασσε. Οι φιλόσοφοι της Αρχαιότητας ἴδιδασκαν την περιφρόνηση για τη δουλειά, αυτόν τον απιμωτικό υποβιβασμό του ελεύθερου ανθρώπου· οι ποιητές υμνούσαν την τεμπελιά, αυτό το δώρο των Θεών.

O, Meliboe, Deus nobis haec otia fecit⁶.

Ο Χριστός, στην επί του όρους ομιλία του, κήρυξε την τεμπελιά: «Καταμάθετε τα κρίνα του αγρού πώς αυξάνει· ου κοπά ουδέ νήθει· λέγω δε υμίν ότι ουδέ Σολομών εν πάση τη δόξη αυτού περιεβάλετο ως έν τούτων»⁶.

Ο Ιεχωβάς, ο γενειοφόρος και σκληρός θεός, έδωσε σ' όσους τον λάτρευαν το υπέρτατο παράδειγμα της ιδεώδους τεμπελιάς· μετά απο έξι μέρες εργασίας, ξεκουράστηκε για όλη την αιωνιότητα.

Από την άλλη, ποιες είναι οι φυλές για τις οποίες η δουλειά αποτελεί οργανική ανάγκη; Οι Ωβερνιάτες· οι Σκοτσέζοι, αυτοί οι Ωβερνιάτες των

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

Βρετανικών νησιών· οι Γκαγιέγκος, αυτοί οι Ωβερνιάτες της Ισπανίας· οι Πομερανοί, αυτοί οι Ωβερνιάτες της Γερμανίας· οι Κινέζοι, αυτοί οι Ωβερνιάτες της Ασίας. Στην κοινωνία μας, ποιες είναι οι τάξεις που αγαπούν τη δουλειά για τη δουλειά; Οι κτηματίες αγρότες και οι μικροαστοί· οι μεν πρώτοι σκυμμένοι στα χωράφια τους, οι δε άλλοι προσκολλημένοι στα μαγαζιά τους, σαλεύουν όπως οι τυφλοπόντικες στις υπόγειες στοές, και ποτέ δεν ανασπώνονται για να απενίσουν αβίαστα τη φύση.

Κι ωστόσο, το προλεταριάτο, η μεγάλη τάξη που αγκαλιάζει όλες τις παραγωγικές δυνάμεις των πολιτισμένων εθνών, η τάξη που με τη χειραφέτησή της θα χειραφετήσει όλη την ανθρωπότητα από τη δουλική εργασία και θα μετατρέψει το ανθρώπινο ζώο σε ελεύθερη ύπαρξη, το προλεταριάτο, προδίδοντας τα ένστικτά του, παραβλέποντας την ιστορική αποστολή του, έχει αφεθεί να διαφθαρεί από το δόγμα της δουλειάς. Σκληρή και φοβερή έχει υπάρξει η τιμωρία του. Όλες οι προσωπικές και κοινωνικές δυστυχίες έχουν γεννηθεί από το πάθος του για τη δουλειά.

2. Οι ευλογίες της δουλειάς

ΣΤΑ 1770 ΕΚΔΟΘΗΚΕ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ ΕΝΑ ΑΝΩΝΥΜΟ κείμενο με τον τίτλο: *Πραγματεία για το εμπόριο και τις συναλλαγές*. Προκάλεσε στην εποχή του έναν κάποιο θόρυβο. Ο συγγραφέας του, μεγάλος φιλόanthρωπος, καταφερόταν με αγανάκτηση εναντίον του γεγονότος ότι «έχει καρφωθεί η ιδέα στον βιομηχανικό όχλο της Αγγλίας πως όλα τα άτομα που τον αποτελούν, εξαιτίας του γεγονότος ότι είναι Άγγλοι, έχουν, κληρονομικά δικαίω, το προνόμιο να είναι πιο ελεύθεροι και πιο ανεξάρτητοι από τους εργάτες οποιασδήποτε άλλης ευρωπαϊκής χώρας. Αυτή η ιδέα μπορεί να έχει τη χρησιμότητά της στους στρατιώτες, για να τους διεγείρει την ανδρεία· αλλά όσο λιγότερο οι εργάτες των βιομηχανιών έχουν διαποτιστεί μ' αυτήν, τόσο το καλύτερο για τους ίδιους και το κρά-

τος. Οι εργάτες δεν θα έπρεπε ποτέ να θεωρούν εαυτούς ανεξάρτητους από τους ανώτερους τους. Είναι εξαιρετικά επικίνδυνο να ενθαρρύνονται παρόμοιες ψυχώσεις σε κράτη εμπορικά όπως το δικό μας, όπου περίπου τα επτά όγδοα του πληθυσμού δεν έχουν παρά ελάχιστη ή και καθόλου ιδιοκτησία. Η θεραπεία δεν θα ολοκληρωθεί, όσο οι φτωχοί της βιομηχανίας δεν θα υποταχθούν να δουλεύουν έξι μέρες με την ίδια αμοιβή που τώρα κερδίζουν δουλεύοντας τέσσερις».

Έτσι, κοντά έναν αιώνα πριν τον Γκιζό, διακήρυξαν αποκάλυπτα στο Λονδίνο τη δουλειά ως τροχοπέδη στα ευγενή πάθη του ανθρώπου.

«Όσο περισσότερο οι λαοί μου θα δουλεύουν, τόσο λιγότερο θα υπάρχουν ακόλαστα πάθη», έγραφε από το Όστεροντ, στις 5 Μαΐου 1807, ο Ναπολέων. «Είμαι η εξουσία [...] και θα ήμουν διατεθειμένος να διατάξω για την Κυριακή, μετά το τέλος της λειτουργίας, τα μαγαζιά να ανοίγουν και οι εργάτες να επιστρέφουν στην εργασία τους».

Για να ξεριζώσει την τεμπελιά και να κάμψει τα αισθήματα της υπερηφάνειας και της ανεξαρτησίας που αυτή γεννά, ο συγγραφέας της *Πραγ-*

ματείας για το εμπόριο πρότεινε να φυλακιστούν οι φτωχοί στους ιδεώδεις οίκους της δουλειάς (*ideal workhouses*) που θα απέβαιναν «ιδρύματα του τρόμου, όπου θα υποχρεώνονταν να δουλεύουν δεκατέσσερις ώρες την ημέρα, έτσι ώστε, αφαιρώντας το χρόνο των γευμάτων, θα έμεναν δώδεκα ώρες εργασίας, ολόκληρες και γεμάτες».

Δώδεκα ώρες δουλειάς την ημέρα, ιδού το ιδανικό των φιλανθρώπων και των ηθικολόγων του 18ου αιώνα. Πόσο έχουμε ξεπεράσει αυτό το *per plus ultra!* Τα σύγχρονα εργαστήρια έχουν εξελιχθεί σε ιδεώδη σωφρονιστικά ιδρύματα όπου φυλακίζουν τις εργατικές μάζες, όπου καταδικάζουν σε δωδεκάωρα ή δεκατετράωρα καταναγκαστικά έργα όχι μόνο τους άντρες, αλλά και τις γυναίκες και τα παιδιά! Και να φανταστεί κανείς ότι οι απόγονοι των ηρώων της Τρομοκρατίας έχουν αφεθεί να διαβρωθούν σε τέτοιο βαθμό από τη θρησκεία της δουλειάς, ώστε να δεχτούν μετά το 1848 σαν μια επαναστατική κατάκτηση το νόμο που περιόριζε σε δώδεκα ώρες τη δουλειά στα εργοστάσια· διακήρυτταν σαν επαναστατική αρχή το δικαίωμα στη δουλειά. Ντροπή στο γαλλικό

προλεταριάτο! Μόνο σκλάβοι θα ήταν ικανοί για μια τέτοια καμέρπεια. Θα χρειάζονταν είκοσι χρόνια καπιταλιστικού πολιτισμού σε έναν Έλληνα της ηρωικής εποχής για να συλλάβει έναν τέτοιο εξευτελισμό.

Και αν τα βάσανα της καταναγκαστικής δουλειάς, αν τα μαρτύρια της πείνας έχουν ριχτεί πάνω στις πλάτες του προλεταριάτου πιο πολυάριθμα και από τις ακρίδες της Βίβλου, είναι το ίδιο το προλεταριάτο που τα έχει προκαλέσει.

Αυτή τη δουλειά, την οποία, τον Ιούνιο του 1848, οι εργάτες απαιτούσαν με τα όπλα στα χέρια, την έχουν επιβάλει στις οικογένειές τους· έχουν παραδώσει στους βαρόνους της βιομηχανίας τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους. Με τα ίδια τους τα χέρια, έχουν ρημάξει την οικογενειακή τους εστία· με τα ίδια τους τα χέρια, έχουν στεγνώσει από γάλα τα στήθια των γυναικών τους· αυτές οι δύστυχες, έγκυες και τον καιρό που θηλάζουν τα μωρά τους, έχουν την υποχρέωση να πηγαίνουν στα ορυχεία και τα εργοστάσια, να τοιπώνουν τη ραχοκοκαλιά τους και να εξαντλούν τα νεύρα τους· με τα ίδια τους τα χέρια, έχουν τσακίσει τη ζωή και το σφρίγος των παιδιών τους. — Ντροπή

στους προλετάριους! Πού είναι αυτές οι πολυλογούδες κυράδες, για τις οποίες μιλάνε οι ιστορίες και τα παλιά μας παραμύθια, οι τολμηρές στα λόγια, οι ντόμπρες, οι ερωμένες του θεϊκού μπουκαλιού; Πού είναι αυτές οι ανέμελες γυναίκες, οι αεικίνητες, που διαρκώς μαγεύρουν, διαρκώς τραγουδούσαν, διαρκώς έσπερναν τη ζωή φέρνοντας τη χαρά, γεννώντας χωρίς ωδίνες υγιή και δυνατά παιδιά;... Έχουμε σήμερα τα κορίτσια και τις γυναίκες της φάμπρικας, καχεκτικά λουλούδια με θαμπά χρώματα, με αίμα ξεπλυμένο, με στομάχι κατεστραμμένο, με άτονα μέλη!... Ποτέ δεν έχουν γνωρίσει τη ρωμαλέα ηδονή και ποτέ δεν θα μπορέσουν να διηγηθούν χαρωπά πώς βγήκαν απ' το τσόφλι τους! – Και τα παιδιά; Δώδεκα ώρες δουλειάς για τα παιδιά. Ω, δυστυχία! – Μα όλοι οι Ζυλ Σιμόν της Ακαδημίας των Ηθικών και Πολιτικών Επιστημών, όλοι οι Ζερμινύ του ιψουϊτισμού, δεν θα είχαν καταφέρει να μηχανευτούν πο αποκτηνωτική δολιότητα για τις ψυχές των παιδιών, πο διαβρωτική των ενστίκτων τους, πο καταστρεπτική για τον οργανισμό τους από τη δουλειά μέσα στη ρυπαρή και νοσογόνα ατμόσφαιρα του καπιταλιστικού εργοστασίου.

Η εποχή μας, λένε, είναι ο αιώνας της δουλειάς· στην πραγματικότητα, είναι ο αιώνας του πόνου, της δυστυχίας και της φθοράς.

Κι ωστόσο, οι φιλόσοφοι, οι οικονομολόγοι της αστικής τάξης, ξεκινώντας από τον ανυπόφορα ασαφή Αύγουστο Κοντ και καταλήγοντας στον προφανή μέχρι γελοιότητας Λερούά-Μπωλιέ, όλοι οι αστοί άνθρωποι των γραμμάτων, από τον κομπογιαννίτικα ρομαντικό Βίκτωρα Ουγκό μέχρι τον αφέλωξ χοντροκομμένο Πωλ ντε Κοκ – όλοι έψαλαν εμετικούς ύμνους προς τιμήν του θεού της Προόδου, του πρωτότοκου γιου της Δουλειάς. Ακούγοντάς τους, θα νόμιζες ότι η ευτυχία έμελλε να βασιλέψει επί της γης: αισθανόσουν ήδη τον ερχομό της. Ανέτρεχαν στους περασμένους αιώνες σκαλίζοντας τη φεουδαρχική σκόνη και δυστυχία, για να μας θυμίσουν τις σκοτεινές φρικαλεότητες σε αντιδιαστολή με τις απολαύσεις της σημερινής εποχής. Μας έχουν βαλαντώσει αυτοί οι χορτασμένοι, αυτοί οι ευχαριστημένοι· μόλις μέχρι χτες ανήκαν στο υπηρετικό προσωπικό των μεγάλων αφεντάδων, σήμερα υπηρετούν με την πένα τους την αστική τάξη, εισπράττοντας πλουσιοπάροχες αμοιβές· μας έχουν ξεθεώσει

με τον αγρότη του μαθητευόμενου ρήτορα Λα Μπρυγέρ. Ε, λοιπόν, να ο εκθαμβωτικός πίνακας των προλεταριακών απολαύσεων στο έτος της καπιταλιστικής προόδου 1840, όπως τον ζωγράφισε ένας από τους δικούς τους, ο Δρ. Βιλερμέ, μέλος του Ινστιτούτου, ο ίδιος που, στα 1848, συμμετείχε σ' αυτό τον όμιλο των σοφών (ομού μετά των Τιέρ, Κουζέν, Πασύ, του ακαδημαϊκού Μπλανκί), και ο οποίος διέδωσε στις μάζες τις ηλιθιότητες της αστικής οικονομίας και ηθικής.

Για την Αλσατία των εργοστασίων μιλάει ο Δρ. Βιλερμέ, την Αλσατία των Κέστνερ, των Ντόλφους, αυτών των λουλουδιών της φιλανθρωπίας και του βιομηχανικού δημοκρατισμού. Όμως, πριν ο δόκτωρ ξεδιπλώσει μπροστά στα μάτια μας αυτό τον πίνακα των προλεταριακών δυστυχιών, ας ακούσουμε έναν Αλσατό εργοστασιάρχη, τον κ. Θ. Μιγκ, του οίκου Ντόλφους, Μιγκ και Σία, να εκθέτει την κατάσταση του τεχνίτη της παλιάς βιομηχανίας:

«Στη Μυλούζη, εδώ και πενήντα χρόνια (στα 1813, την εποχή που η σύγχρονη εκμηχανισμένη βιομηχανία γεννιόταν), οι εργάτες ήταν όλοι γηγενείς, κατοικούσαν στην πόλη και στα γύρω χω-

ριά και διέθεται ο σχεδόν όλοι ένα σπίτι, και αρκετοί ένα μικρό χωράφι»⁸.

Ήταν η χρυσή εποχή του εργάτη. Αλλά τότε, η αλσατική βιομηχανία δεν πλημμύριζε τον κόσμο με τα βαμβακερά υφάσματα της και δεν έκανε εκατομμυριούχους τους Ντόλφους της και τους Κέχλιν της. Όταν, όμως, είκοσι πέντε χρόνια μετά, ο Βιλερμέ επισκέφθηκε την Αλσατία, ο σύγχρονος μινώταυρος, το καπιταλιστικό εργοστάσιο, είχε κυριεύσει τη χώρα: μέσα στη βουλιμία του για ανθρώπινη δουλειά, είχε ξεριζώσει τους εργάτες από τις εστίες τους, για να τους γονατίσει ευκολότερα και να ξεζουμίσει πληρέστερα τη δουλειά που αντιπροσώπευαν. Οι εργάτες έσπευδαν στο σφύριγμα της μηχανής κατά χιλιάδες.

«Ένας μεγάλος αριθμός», λέει ο Βιλερμέ, «πέντε χιλιάδες από τις δεκαεπτά, υποχρεώθηκαν, λόγω της ακρίβειας των ενοικίων, να στεγαστούν στα γύρω χωριά. Μερικοί κατοικούσαν δέκα χιλιόμετρα μακριά από το εργοστάσιο όπου δούλευαν.

»Στη Μυλούζη, στο Ντόρναχ, η δουλειά ξεκινούσε στις πέντε το πρωί και τελείωνε στις πέντε το βράδυ, χειμώνα-καλοκαίρι. [...] Πρέπει να τους δει κανείς πώς φτάνουν κάθε πρωί στην πόλη και

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

πώς φεύγουν κάθε βράδυ. Υπάρχει ανάμεσά τους ένας μεγάλος αριθμός από γυναίκες κλωμές, αποστεωμένες, που περπατούν με γυμνά πόδια μέσα στις λάσπες και που, όταν βρέχει ή χιονίζει, επειδή δεν έχουν ομπρέλα βάζουν ανάποδα στο κεφάλι τις ποδιές τους ή τα μεσοφόρια τους για να προστατεύσουν το πρόσωπο και το λαιμό· υπάρχει κι ένας ακόμα πιο μεγάλος αριθμός από νεαρά παιδιά, όχι λιγότερο βρώμικα, όχι λιγότερο ωχρά και ισχνά, σκεπασμένα με κουρέλια γεμάτα από το λάδι των υφαντικών μηχανών, το οποίο πέφτει πάνω τους την ώρα που δουλεύουν. Αυτά τα τελευταία, καλύτερα προστατευμένα από τη βροχή λόγω της αδιάβροχης υφής των ρούχων τους, δεν έχουν ούτε κι αυτά, όπως και οι γυναίκες για τις οποίες μόλις μιλήσαμε, ένα καλάθι για τις προμήθειες της ημέρας· μονάχα κρατούν στο χέρι, ή κρύβουν κάτω από το πανωφόρι τους ή όπως αλλιώς μπορούν, το κομμάτι του ψωμιού που πρέπει να τους θρέψει ως την ώρα της επιστροφής τους στο σπίτι.

»Έτσι, κοντά στην κούραση μιας ατέλειωτης ημέρας –εφόσον περιλαμβάνει το λιγότερο δεκαπέντε ώρες δουλειάς–, έρχεται να προστεθεί γι'

αιτούς τους δυστυχισμένους και η κούραση από τα τόσο συχνά, τόσο κοπιαστικά πήγαιν' -έλα. Το αποτέλεσμα είναι το βράδυ να φτάνουν στο σπίτι τους αποκαμωμένοι από την ανάγκη να κοιμηθούν, και την επομένη το πρωί να φεύγουν χωρίς να έχουν προηγουμένως ξεκουραστεί εντελώς, για να βρίσκονται στο εργοστάσιο την ώρα του ανοίγματος».

Ιδού, τώρα, οι τρώγλες όπου στοιβάζονταν αυτοί που ζούσαν στην πόλη:

«Είδα στη Μυλούζη, στο Ντόρνακ και στα γειτονικά μέρη, κάποια από αυτά τα άθλια σπίτια όπου δύο οικογένειες πλάγιαζαν η καθεμιά σε μία γωνιά, πάνω σε μια ψάθα ριγμένη στο πλακόστρωτο και πασμένη από δυο σανίδες... Αυτή η αθλιότητα στην οποία ζουν οι εργάτες της βιομηχανίας του βαμβακιού στην επαρχία του Άνω Ρήνου είναι τόσο μεγάλη, ώστε να οδηγεί στο θλιβερό αποτέλεσμα ότι, ενώ στις οικογένειες των εμποροβιομηχάνων, των κατασκευαστών τσόχας, των διευθυντών των εργοστασίων, τα μισά από τα παιδιά φτάνουν στο εικοστό πρώτο έτος, αυτό το ίδιο ήμισυ των παιδιών που προέρχονται από τις οικογένειες των υφαντών και των εργατών στα βαμβα-

κουργεία πεθαίνουν πριν συμπληρώσουν τα δύο τους χρόνια».

Μιλώντας για τη δουλειά του εργοστασίου, ο Βιλερμέ συμπληρώνει:

«Δεν πρόκειται στην περίπτωση αυτή για μια δουλειά, για ένα καθήκον, πρόκειται για ένα μαρτύριο, και το επιβάλλουν σε παιδιά ηλικίας από έξι έως οκτώ χρόνων. [...] Αυτό το πολύωρο, καθημερινό βασανιστήριο κατατρώνει κυρίως τους εργάτες που δουλεύουν στα νηματοουργεία βαμβακιού».

Και, με αφορμή τη διάρκεια της δουλειάς, ο Βιλερμέ παρατηρούσε ότι οι καταδικασμένοι στα κάτεργα δεν δούλευαν παρά δέκα ώρες, οι σκλάβοι των Αντιλλών εννιά ώρες κατά μέσο όρο, τη στιγμή που στη Γαλλία, τη χώρα που είχε γεννήσει την Επανάσταση του '89, που είχε διακηρύξει τα βαρύγδουπα Δικαιώματα του ανθρώπου, υπήρχαν εργοστάσια όπου η ημερήσια δουλειά ήταν δεκαέξι ώρες, από τις οποίες παραχωρούσαν στους εργάτες μιάμιση ώρα για τα γεύματά τους⁹.

Ω, θλιβερή αποτυχία των επαναστατικών αρχών της αστικής τάξης! Ω, πένθιμο δώρο του θεού σου, της Προόδου! Οι φιλόνηρωποι επευφη-

μούν ως ευεργέτες της ανθρωπότητας αυτούς που, για να πλουτίσουν τειμελιάζοντας, δίνουν δουλειά στους φτωχούς· θα άξιζε καλύτερα να σπέρνουν το λοιμό, να δηλητηριάζουν τις πηγές, παρά να ανεγείρουν ένα εργοστάσιο στην αγροτική ύπαιθρο. Καθιερώστε τη δουλειά στο εργοστάσιο, και αντί χαρά, υγεία, ελευθερία· αντί σ' όλα όσα κάνουν τη ζωή όμορφη κι άξια να τη ζει κανείς¹⁰.

Και οι οικονομολόγοι αποκωρούν, επαναλαμβάνοντας στους εργάτες: «Δουλεύετε για να αυξάνετε τον κοινωνικό πλούτο!» Ωστόσο, ένας οικονομολόγος, ο Ντεσιούι ντε Τρασύ, τους απαντά:

«Στα φτωκά έθνη, εκεί ο λαός έχει τις ανέσεις του· στα πλούσια έθνη, εκεί είναι συνήθως φτωχός».

Και ο μαθητής του· ο Σερμπλιέ συνεχίζει:

«Οι ίδιοι οι εργάτες, με το να συνεργάζονται για τη συσσώρευση των παραγωγικών κεφαλαίων, συμβάλλουν ώστε, αργά ή γρήγορα, να πρέπει να στερηθούν ένα μέρος από το μισθό τους».

Όμως, ξεκουφαμένοι και ξεμωραμένοι από τα ίδια τα ουρλιαχτά τους, οι οικονομολόγοι απαντούν: Δουλεύετε, δουλεύετε διαρκώς για να φέρετε την ευημερία σας! Και, στο όνομα της χρι-

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

στιανικής πραότητας, ένας κληρικός της Αγγλικανικής Εκκλησίας, ο αιδεσιμότατος Τάουνσεντ, ψαλμωδεί: Δουλεύετε, δουλεύετε νύχτα και μέρα· δουλεύοντας, συμβάλλετε στο να μεγαλώσει η δυστυχία σας, κι αυτή η δυστυχία σας μας απαλλάσσει από το να σας επιβάλλουμε τη δουλειά με τη δύναμη του νόμου. Η επιβολή της δουλειάς διά του νόμου «φέρνει πολλή οδύνη, απαιτεί υπερβολική βία και προκαλεί μεγάλο αντίκτυπο· η πείνα, αντίθετα, είναι όχι μόνο μια ειρηνική πίεση, σιωπηλή, αδιάκοπη, αλλά επίσης, καθώς είναι το πιο φυσικό κίνητρο της δουλειάς και της βιομηχανικής δραστηριοποίησης, προκαλεί τις πιο έντονες προσπάθειες».

Δουλεύετε, δουλεύετε, προλετάριοι, για να αυξάνετε τον κοινωνικό πλούτο και τα προσωπικά σας βάσανα, δουλεύετε, δουλεύετε ώστε, με το να γίνεστε ακόμα πιο φτωχοί, να έχετε ακόμα περισσότερους λόγους να δουλεύετε και να είστε εξαθλιωμένοι. Τέτοιος είναι ο αμείλικτος νόμος της καπιταλιστικής παραγωγής.

Διότι, με το να δίνουν βάση στα παραπλανητικά λόγια των οικονομολόγων, οι προλετάριοι έχουν παραδοθεί ψυχή τε και σώματι στη διαστρο-

φή της δουλειάς και εξωθούν ολόκληρη την κοινωνία σ' αυτές τις βιομηχανικές κρίσεις υπερπαραγωγής που κάνουν τον κοινωνικό οργανισμό να δονείται από σπασμούς. Τότε, επειδή υπάρχει πληθώρα εμπορευμάτων και έλλειψη αγοραστών, τα εργοστάσια κλείνουν και η πείνα μαστιγώνει τους εργατικούς πληθυσμούς με τον μυριόλουρο βούρδουλά της. Οι προλετάριοι, αποκτηνωμένοι από το δόγμα της δουλειάς, χωρίς να συνειδητοποιούν πως η αιτία της νέας δυστυχίας είναι η υπέρμετρη δουλειά στην οποία καταδικάστηκαν κατά τη διάρκεια της υποτιθέμενης ευημερίας, δεν τρέχουν στο σιτοβολώνα για να ουρλιάξουν: «Πεινάμε και θέλουμε να φάμε!... Αλήθεια, δεν έχουμε ούτε μια τρύπα δεκάρα, αλλά όσο κι αν ζητιανεύουμε τώρα, παρ' όλα αυτά εμείς είμαστε που θερίσαμε το σιτάρι και τρυγήσαμε το σταφύλι...» Δεν πολιορκούν τα μαγαζιά του κυρίου Μπονέ, που επινόησε τα βιομηχανικά μοναστήρια, για να διαδηλώσουν: «Κύριε Μπονέ, ιδού οι εργάτριές σας που χειρίζονται τις μηχανές μεταξιού, που στρίβουν το μετάξι, οι κλώστριες, οι υφάντρες, τουρτουρίζουν κάτω από τα τσίτινα ρούχα τους, τα τόσο μπαλωμένα που γεννούν θλίψη ακό-

μα και στα μάτια ενός Εβραίου, κι όμως είναι αυτές που έχουν κλώσει και υφάνει τα μεταξωτά φορέματα των κοκοτών όλης της χριστιανοσύνης. Οι δόλιες, δουλεύοντας δεκατρείς ώρες την ημέρα, δεν είχαν το χρόνο να σκεφτούν για την τουαλέτα τους, τώρα όμως δε δουλεύουν και μπορούν να παίξουν με το απαλό θρόισμα των μεταξωτών υφασμάτων που έχουν κατεργαστεί. Από τότε που άλλαξαν τα γαλαθηνά τους δόντια, έχουν αφοσιωθεί στην περιουσία σας και έχουν ζήσει μέσα στην εγκράτεια· τώρα, διαθέτουν ελεύθερο χρόνο και θέλουν να απολαύσουν λίγο τους καρπούς της δουλειάς τους. Εμπρός, κύριε Μπονέ, δώστε τα μεταξωτά σας, ο κύριος Χαρμέλ θα φέρει τις μουσελίνες του, ο κύριος Πουγιέ-Κουερτιέ τους χασέδες του και ο κύριος Πινέ τα μποτίνια του για τα ακριβά μικρά τους πόδια, τα κρύα και μουσκεμένα... Ντυμένες απ' την κορφή ως τα νύχια και κομπές, θα σας δώσουν χαρά να τις θαυμάζετε. Εμπρός, αφήστε τις υπεκφυγές – είστε ο φίλος της ανθρωπότητας, έτσι δεν είναι, και μάλιστα χριστιανός; Θέστε στη διάθεση των εργατριών σας την περιουσία που αυτές σας έχουν εξασφαλίσει με τη σάρκα της σάρκας τους. Εί-

στε φίλος του εμπορίου; Διευκολύνετε τη διακίνηση των εμπορευμάτων· ορίστε οι καταναλωτές, βρέθηκαν όλοι· ανοίξτε τους απεριόριστους ποτώσεις. Δεχθήκατε να το κάνετε για μεγαλεμπόρους που σας είναι εντελώς άγνωστοι, που δε σας έχουν προσφέρει τίποτα, ούτε καν ένα ποτήρι νερό. Οι εργάτριές σας θα σας ξεχρεώσουν όπως θα μπορούν: αν, τη μέρα που θα εκπνεύσει η προθεσμία, αδρανήσουν και αφήσουν να διαμαρτυρηθεί η υπογραφή τους, θα τους κηρύξετε πτώχευση, κι αν δεν έχουν τίποτε για να τους κατάσχετε, θα απαιτήσετε απ' αυτές να σας πληρώσουν με προσευχές: θα σας στείλουν στον παράδεισο καλύτερα από τους δικούς σας, αυτούς που φορούν τα μαύρα ράσα, τους μπουκωμένους ως τη μύτη με ταμπάκο».

Αντί να επωφεληθούν από τις στιγμές της κρίσης, για να διεκδικήσουν γενική διανομή των προϊόντων και να διασκεδάσουν σ' ένα παγκόσμιο γλεντοκόπη, οι εργάτες, πεθαίνοντας στην πείνα, πηγαίνουν να χτυπήσουν με το κεφάλι τους τις πόρτες του εργοστασίου. Με τις ισχνές φιγούρες, τα αποσκελετωμένα σώματα, τις οικιρές κουβέντες, παρενοχλούν τους εργοστασιάρχες:

«Αγαθέ κύριε Σαργκό, μακάριε κύριε Σνάντερ, δώστε μας δουλειά, δεν είναι η πείνα, είναι το πάθος της δουλειάς που μας βασανίζει!» Κι αυτοί οι εξαθλιωμένοι, που μόλις και μετά βίας έχουν τη δύναμη να στέκονται στα πόδια τους, πουλάνε δώδεκα και δεκατέσσερις ώρες δουλειάς δυο φορές φτηνότερα απ' όσο όταν είχαν ψωμί στο τραπέζι. Και οι φιλόδημοι της βιομηχανίας ολοένα επωφελούνται από τις περιόδους της ανεργίας, για να παράγουν σε καλύτερη τιμή.

Αν οι βιομηχανικές κρίσεις ακολουθούν τις περιόδους της εντατικής δουλειάς με τον ίδιο απαρρέγκλιτο τρόπο όπως η νύχτα διαδέχεται τη μέρα, κουβαλώντας πίσω τους την υποχρεωτική ανεργία και τη δυστυχία χωρίς διαφυγή, φέρνουν επίσης και την αμείλικτη χρεοκοπία. Όσο ο εργοστασιάρχης έχει πίστωση, υποκύπτει στη λύσσα της δουλειάς, δανείζεται και ξαναδανείζεται για να προμηθεύει με πρώτη ύλη τους εργάτες. Παράγει χωρίς να λαμβάνει υπόψη του πως η αγορά ξεχειλίζει από την ποσότητα και πως αν τα εμπορεύματα δεν καταφέρουν να πωληθούν, τα γραμμάτιά τους θα λήξουν και θα διαμαρτυρηθούν. Στριμωγμένος, θα πάει να εκληπαρήσει τον Ε-

βραίο, πέφτει γοναπιστός, του προσφέρει το αίμα του, την τιμή του. «Λίγος χρυσός θα έκανε καλύτερα τη δουλειά μου», απαντά ο Ρότσιλντ, «έχετε 20.000 ζευγάρια κάλτσες στο μαγαζί, αξίζουν είκοσι δεκάρες, τις παίρνω για τέσσερις». Μόλις αγοράσει τις κάλτσες, ο Εβραίος τις πουλά έξι και οκτώ δεκάρες, και τσεπώνει τα σπαρταριστά χαρτονομίσματα των εκατό δεκάρων που δεν οφείλουν τίποτε και σε κανέναν: όμως, ο εργοστασιάρχης έχει αναδιπλωθεί, ώστε να εφορμήσει καλύτερα. Στο τέλος, επέρχεται σύγχυση και τα μαγαζιά ξεχειλίζουν: πετιούνται τότε τόσα πολλά εμπορεύματα από το παράθυρο, που αναρωτιέται κανείς πώς κατάφεραν και μπήκαν από την πόρτα. Η αξία των εμπορευμάτων που καταστρέφονται εκτιμάται σε εκατοντάδες εκατομμύρια: τον προηγούμενο αιώνα τα καίγανε ή τα πέταγαν στο νερό¹¹.

Όμως, πριν καταλήξουν σ' αυτό το αποτέλεσμα, οι εργοστασιάρχες γυρνάνε τον κόσμο αναζητώντας τρόπο να διοχετεύσουν τα εμπορεύματα που στοιβάζονται: πιέζουν την κυβέρνησή τους να προσαρτήσει τα Κογκό, να κυριέψει τα Τονκίνα, να γκρεμίσει με κανονιοβολισμούς τα τείχη

της Κίνας, ώστε να πουλήσουν εκεί τα βαμβακερά τους. Τους τελευταίους αιώνες, διεξαγόταν μονομαχία μέχρι θανάτου ανάμεσα στη Γαλλία και την Αγγλία, ποια από τις δύο θα διέθετε το αποκλειστικό δικαίωμα να πουλάει τα προϊόντα της στην Αμερική και στις Ινδίες. Χιλιάδες νέοι και ρωμαλέοι άνθρωποι έβαψαν με το αίμα τους κόκκινες τις θάλασσες, στη διάρκεια των αποικιακών πολέμων του 11ου, 16ου και 18ου αιώνα.

Τα κεφάλαια υπεραφθονούν όπως και τα εμπορεύματα. Οι τραπεζίτες δεν ξέρουν πια πού να τα τοποθετήσουν· πάνε λοιπόν σε ξένοιαστα κι ευτυχημένα έθνη, όπου οι άνθρωποι κουζουρεύουν κάτω απ' τον ήλιο καπνίζοντας τσιγάρα, με σκοπό να κατασκευάσουν σιδηροδρομικές γραμμές, να χτίσουν εργοστάσια και να εισαγάγουν την κατάρα της δουλειάς. Και αυτή η εξαγωγή των γαλλικών κεφαλαίων καταλήγει ένα ωραίο πρωινό σε διπλωματικές περιπλοκές: στην Αίγυπτο, η Γαλλία, η Αγγλία και η Γερμανία έφτασαν στο σημείο να μαλλιοτραβηχτούν για να μάθουν ποιοι τοκογλύφοι θα μπορούσαν να εξαγοραστούν πρώτοι· ή, πάλι, καταλήγει στους πολέμους του Μεξικού, όπου στέλνουν τους Γάλλους στρατιώ-

τες να υποδυθούν τους δικαστικούς κλητήρες για να εισπράξουν τα βαριά χρέη¹².

Αυτές οι ατομικές και κοινωνικές συμφορές, όσο μεγάλες κι αναρίθμητες κι αν είναι, όσο αιώνιες κι αν φαίνονται, θα εξαλειφθούν, όπως οι ύαινες και τα τσακάλια εξαφανίζονται μόλις πλησιάζει το λιοντάρι, όταν το προλεταριάτο θα πει: «Το θέλω». Αλλά για να φτάσει το προλεταριάτο να συνειδητοποιήσει τη δύναμή του, πρέπει προηγουμένως να καταπατήσει τις προκαταλήψεις της χριστιανικής, οικονομίστικης, φιλελεύθερης ηθικής· πρέπει να επιστρέψει στα φυσικά του ένστικτα, να κηρύξει τα *Δικαιώματα της τεμπελιάς*, δικαιώματα που είναι χίλιες και μύριες φορές πιο ευγενικά και πιο ιερά από τα φθισικά *Δικαιώματα του ανθρώπου*, τα σκαρωμένα από τους μεταφυσικούς συνηγόρους της αστικής επανάστασης· πρέπει να εξαναγκαστεί να μη δουλεύει παρά μόνο τρεις ώρες τη μέρα, να τεμπελιάζει και να ευωχείται όλη την υπόλοιπη μέρα και νύχτα.

Μέχρι εδώ, το καθήκον μου ήταν εύκολο, δεν είχα παρά να περιγράψω τα υπαρκτά βάσανα που όλοι γνωρίζουμε καλά, αλίμονο! Αλλά να πεί-

σω το προλεταριάτο πως η συλλογιστική με την οποία έχουν μπολιάσει τη σκέψη του είναι διεφθαρμένη, πως η ξέφρενη δουλειά στην οποία έχει παραδοθεί από την αρχή του αιώνα είναι η πιο φρικτή θεομηνία που έχει ποτέ χτυπήσει την ανθρωπότητα, πως η δουλειά δεν θα γίνει ένα εύγευστο καρύκευμα της τεμπελιάς, μια ευεργετική άσκηση για τον ανθρώπινο οργανισμό, ένα χρήσιμο πάθος για τον κοινωνικό οργανισμό, παρά μόνο όταν θα είναι σοφά κανονισμένη και περιορισμένη σε τρεις ώρες την ημέρα, το πολύ – αυτό είναι ένα καθήκον δύσκολο, υπεράνω των δυνάμεών μου· μόνο οι φυσιολόγοι, οι υγιεινολόγοι, οι κομμουνιστές οικονομολόγοι θα μπορούσαν να το αναλάβουν. Στις σελίδες που πρόκειται να ακολουθήσουν, θα περιοριστώ να αποδείξω ότι με δεδομένα τα σύγχρονα μέσα παραγωγής και την απεριόριστη αναπαραγωγική τους δύναμη πρέπει να χαλιναγωγηθεί το υπέρμετρο πάθος των εργατών για τη δουλειά και να υποχρεωθούν να καταναλώνουν τα εμπορεύματα που παράγουν

3. Τα επακόλουθα της υπερπαραγωγής

Ένας Έλληνας ποιητής της εποχής του Κι-κέρωνα, ο Αντίπατρος, υμνούσε ως εξής την ανακάλυψη του νερόμυλου (για το άλεσμα των σιτηρών): θα χειραφετούσε τις σκλάβες γυναίκες και θα επανέφερε τη χρυσή εποχή:

«Απαλλάξτε το χέρι που δίνει κίνηση στο μύλο, μιλωνούδες, και κοιμηθείτε ειρηνικά! Αφήστε τον πετεινό να σας ειδοποιεί ότι ξημέρωσε! Η Δνώ επέβαλε στις νύμφες ν' αναλάβουν τα καθήκοντα των σκλάβων, και να τες που πηδάνε εύθυμα πάνω στον τροχό, και να που ο άξονας αρχίζει να περιστρέφεται μαζί με τις ακτίνες του, κάνοντας να γυρίζει η βαριά κυλιόμενη πέτρα. Ας ζήσουμε όπως ζούσαν οι πρόγονοί μας κι ας απολαύσουμε τα δώρα που η θεά προσφέρει, ράθυμοι και άεργοι».

Αλίμονο! ο ελεύθερος χρόνος που ο ειδωλόλατρης ποιητής ανήγγειλε δεν ήρθε· το τυφλό, διεστραμμένο και ανθρωποκτόνο πάθος της δουλειάς μεταβάλλει τη μηχανή από μέσο που απελευθερώνει σε εργαλείο που υποδουλώνει τους ελεύθερους ανθρώπους: η παραγωγικότητά της τους οδηγεί στη φτώχεια.

Μια καλή εργάτρια δεν γνέθει με το αδράχτι περισσότερο από πέντε θηλιές το λεπτό, τη στιγμή που ορισμένες περιστροφικές πλεκτομηχανές κάνουν τριάντα χιλιάδες θηλιές στον ίδιο χρόνο. Κάθε λεπτό δουλειάς στη μηχανή αντιστοιχεί, λοιπόν, σε εκατό ώρες δουλειάς της εργάτριας· ή, ακόμα, κάθε λεπτό δουλειάς στη μηχανή παραχωρεί στην εργάτρια δέκα μέρες ξεκούρασης. Ό,τι ισχύει για την πλεκτοβιομηχανία ισχύει, πάνω-κάτω, και για όλες τις βιομηχανίες που έχουν ανανεωθεί από τη σύγχρονη μηχανολογία. Αλλά τι βλέπουμε; Στο μέτρο που η μηχανή τελειοποιείται και αχρηστεύει την ανθρώπινη δουλειά με ολοένα μεγαλύτερη ταχύτητα και ακρίβεια, ο εργάτης, αντί να επεκτείνει αναλογικά το χρόνο της ξεκούρασής του, διπλασιάζει το ζήλο του, σαν να ήθελε να ανταγωνιστεί με τη μηχανή. Ω, παράλογο και δολοφονικό ανταγωνισμό!

Για να μπορέσει ο ανταγωνισμός του ανθρώπου και της μηχανής να εξελιχθεί ελεύθερα, οι προλετάριοι έχουν καταργήσει τους σοφούς νόμους που περιόριζαν τη δουλειά των τεχνιτών μέσα στις παμπάλαιες συντεχνίες· κατήργησαν τις γιορτάσιμες μέρες¹³. Επειδή οι τότε παραγωγοί δεν δούλευαν παρά πέντε μέρες στις εφτά, έχουν την εντύπωση ότι δεν ζούσαν παρά με φρέσκο αέρα και νερό, όπως υποστηρίζουν οι ψεύτες οικονομολόγοι; Τι μας λένε! Είχαν ελεύθερο χρόνο για να γεύονται τις χαρές της γης, για να κάνουν έρωτα και να διασκεδάζουν· είχαν ελεύθερο χρόνο για να παίρνουν μέρος σε εύθυμα συμπόσια προς τιμήν του χαροκόπου θεού της Τεμπελιάς. Η βαρύθυμη Αγγλία, παγιδευμένη στον προτεσταντισμό, ονομαζόταν τότε «η εύθυμη Αγγλία» (*Merry England*). Ο Ραμπελαί, ο Κεβέντο, ο Θερβάντες, οι άγνωστοι συγγραφείς των ιπποτικών μυθιστορημάτων με ήρωες τυχοδιώκτες, μας κάνουν να τρέχουν τα σάλια μας αναπαριστώντας αυτά τα μνημειώδη φαγοπότια¹⁴, όπου το γλεντούσαν στο ενδιάμεσο δύο μαχών και δύο λεηλασιών, και κατά τα οποία όλα γίνονταν γυαλιά-καρφιά. Ο Ζορντεάν και η φλαμανδική σχολή τα έχουν απο-

τυπώσει στους εύθυμους πίνακές τους. Μεγαλειώδη στομάχια σαν του Γαργαντούα, τι απογίνετε; Μεγαλειώδεις εγκέφαλοι που αγκαλιάζατε ολόκληρη την ανθρώπινη σκέψη, τι απογίνετε; Είμαστε πολύ καταβεβλημένοι και εκφυλισμένοι. Οι στερήσεις, η πατάτα, το τεχνητά χρωματισμένο κόκκινο κρασί, το πρώσικο σναπς, σοφά συνδυασμένα με την καταναγκαστική δουλειά, εξασθένησαν τα σώματα και περιόρισαν τα πνεύματά μας. Και τότε ακριβώς είναι που κλείνει το στομάχι του ανθρώπου και η μηχανή αυξάνει την παραγωγικότητά της, τότε είναι που οι οικονομολόγοι μάζ κηρύσσουν τη θεωρία του Μάλθους, τη θρησκεία της εγκράτειας και το δόγμα της δουλειάς; Μα θα έπρεπε να τους ξεριζώσουμε τη γλώσσα και να τη ρίξουμε στα σκυλιά.

Επειδή η εργατική τάξη, με την απλοϊκή ευπιστία της, αφέθηκε να κατηχηθεί, επειδή είναι από τη φύση της ορμητική και ρίχτηκε με τα μούτρα στη δουλειά και στην εγκράτεια, η καπιταλιστική τάξη βρέθηκε καταδικασμένη στην τεμπελιά και στην υποχρεωτική καλοπέραση, στον παρασιτισμό και στην υπερκατανάλωση. Αλλά, αν η υπέρμετρη δουλειά του εργάτη σκοτώνει τους μυώνες

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

και βασανίζει τα νεύρα του, είναι το ίδιο γενναιοδωρη σε δεινά και για τους αστούς.

Η εγκράτεια στην οποία καταδικάζεται η παραγωγική τάξη υποχρεώνει τους αστούς να αφοσιωθούν στην υπερκατανάλωση των προϊόντων που εκείνη κατασκευάζει σωρηδόν. Στην αρχή της καπιταλιστικής παραγωγής —έχουν περάσει ένας-δυο αιώνες από τότε—, ο αστός ήταν ένας μετριοπαθής άνθρωπος, με μυαλωμένες και φιλήσυχες συνήθειες· αρκούνταν στη γυναίκα του ή σχεδόν σ' αυτήν· δεν έπνε παρά όταν και όσο διψούσε και δεν έτρωγε παρά όταν και όσο πεινούσε. Άφηνε στους αυλικούς και στις αυλικές τις εκλεπτυσμένες αρετές της έκλυτης ζωής. Σήμερα, δεν υπάρχει γιος νεόπλουτου που να μη θεωρεί τον εαυτό του αρμόδιο να προαγάγει την πορνεία και να εμπορευματοποιήσει το σώμα του, προκειμένου να δώσει ένα σκοπό στο μόχθο στον οποίο υποβάλλονται οι εργάτες των ορυχείων του υδραργύρου· δεν υπάρχει αστός που να μην τρώει μέχρι ν' απδιάσει καπόνια γεμισμένα με τρούφες και να μην πίνει μέχρι σκασμού τα περίφημα κόκκινα κρασιά, για να δώσει κουράγιο στους εκτροφεείς της περιοχής Λαφλές και στους

αμπελουργούς του Μπορντώ. Αποκτώντας αυτές τις συνθήκες, ο οργανισμός φθείρεται γρήγορα, τα μαλλιά πέφτουν, τα δόντια χαλούν, το σώμα παραμορφώνεται, η κοιλιά γίνεται κουβάρι, η αναπνοή δυσκολεύεται, οι κινήσεις βαραίνουν, οι αρθρώσεις παθαίνουν αγκύλωση, οι φάλαγγες των δακτύλων δυσκαμψία. Άλλοι, πολύ φιλάσθενοι για να αντέξουν τις ταλαιπωρίες της ασωτίας, αλλά προικισμένοι με το χάρισμα της σωφροσύνης, στύβουν το μυαλό τους όπως οι Γκαρνιέ της πολιτικής οικονομίας, οι Ακολά της φιλοσοφίας του δικαίου, στο να συγγράψουν με ατέλειωτα ξενύχτια ανιαρά χοντρά βιβλία, ώστε να γεμίσουν τον ελεύθερο χρόνο των στοιχειοθετών και των τυπογράφων.

Οι κοσμικές κυρίες ζουν μια ζωή μάρτυρα. Για να προβάρουν και να δώσουν αξία στις νεραϊδένιες τουαλέτες που οι μοδίστριες σκοτώνονται για να ράψουν, αλλάζουν το ένα φόρεμα μετά το άλλο από το βράδυ ως το πρωί· παραδίδουν επί ώρες το κούφιο κεφάλι τους στους καλλιτέχνες των τριχών, οι οποίοι θέλουν πάση θυσία να χορτάσουν το μάταιο πάθος τους για τους ψεύτικους κότσους. Σφιγμένες μέσα στους κορσέδες τους,

ε ριμωγμένες μέσα στα μποτάκια τους, με ντε-
 'ολιέ τόσο ανοιχτό που να κοκκινίζει ακόμα κι
 ένας σκαφιάς, στροβιλίζονται ολόκληρες νύχτες
 στους φιλανθρωπικούς τους χορούς με σκοπό να
 συγκεντρώσουν κάποιες δεκάρες για τη φτωχι-
 λογιά. Άγιες ψυχές!

Για να ανταποκριθεί στη διπλή κοινωνική του
 λειτουργία, του παράσιτου και του υπερκατανα-
 λωτή, ο αστός πρέπει όχι μόνο να καταπνίξει τις
 μετριοπαθείς του επιθυμίες, να εγκαταλείψει τις
 φιλόμοχθες συνήθειές του που τον χαρακτήριζαν
 εδώ και δύο αιώνες και να παραδοθεί σε μια ξέ-
 φρενη πολυτέλεια, στις μέχρι σκασμού βαρυστο-
 μαχίες και στις συφιλιδικές ασωτίες, αλλά χρειά-
 ζεται επιπλέον να απομακρύνει από την παραγω-
 γική δουλειά έναν τεράστιο αριθμό ανθρώπων, ώ-
 στε να έχει στη διάθεσή του βοηθούς.

Ορίστε κάποιοι αριθμοί, που αποδεικνύουν πό-
 σο κολοσσιαία είναι αυτή η μείωση των παραγωγι-
 κών δυνάμεων:

«Σύμφωνα με την απογραφή του 1861, ο πλη-
 θυσμός της Αγγλίας και της Ουαλίας περιελάμβαν-
 νε 20.066.224 άτομα, από τα οποία 9.776.259 α-
 ντρικού φύλου και 10.289.965 γυναικείου φύλου.

Αν αφαιρέσουμε απ' αυτό τον αριθμό όσους είναι πολύ γέροι ή πολύ νέοι για να δουλέψουν, τις γυναίκες, τους έφηβους και τα παιδιά που δεν ανήκουν στις παραγωγικές δυνάμεις, αν αφαιρέσουμε στη συνέχεια τα ιδεολογικά επαγγέλματα, όπως αυτά που σχετίζονται με την κυβέρνηση, την αστυνομία, τον κλήρο, το δικαστικό σώμα, το στρατό, τους επιστήμονες, τους καλλιτέχνες κ.λπ., έπειτα όσους είναι κατ' αποκλειστικότητα απασχολημένοι με το να τρώνε τη δουλειά των άλλων υπό τη μορφή εισοδήματος από αγροτική ιδιοκτησία, τόκων, μερισμάτων, κ.λπ., και τέλος τους φτωχούς, τους αλήτες, τους εγκληματίες, κ.λπ., υπολείπονται χονδρικά οκτώ εκατομμύρια άνθρωποι των δύο φύλων και κάθε ηλικίας, συμπεριλαμβανομένων και των καπιταλιστών που λειτουργούν μέσα στην παραγωγή, στο εμπόριο, στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, κ.λπ. Σ' αυτά τα οκτώ εκατομμύρια, υπολογίζουμε:

»Αγροτικούς εργάτες (σ' αυτούς περιλαμβάνονται βοσκοί, υπηρέτες και ψυχοκόρες του αγροκτήματος, που ζουν με τον επιστάτη του αγροκτήματος) ..... 1.098.261·

»Εργάτες των εργοστασίων βαμβακιού, μαλλιού, υ-

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

φάσματος πενιέ, λινού, κανναβιού, μεταξιού, δαντελών και των διαφόρων χειροτεχνιών ..... 642.607·

»Εργάτες των ανθρακωρυχείων και μεταλλωρυχείων ..... 565.835·

»Εργάτες που απασχολούνται σε μεταλλουργικά εργοστάσια (υψηκαμίνους, ελασματουργεία κ.λπ.) και στις βιομηχανίες κάθε είδους μετάλλου ..... 396.998·

»Υπηρετές ..... 1.208.648.

»Αν προσθέσουμε τους εργάτες των νηματουργείων και αυτούς των ανθρακωρυχείων και μεταλλωρυχείων, παίρνουμε τον αριθμό 1.208.442· αν προσθέσουμε στους πρώτους και το προσωπικό όλων των μεταλλοβιομηχανιών, έχουμε ένα σύνολο 1.039.605 ανθρώπων· έχουμε, δηλαδή, κάθε φορά έναν αριθμό πο μικρό από αυτόν των σύγχρονων οικόσιτων δούλων. Ορίστε το μαγευτικό αποτέλεσμα της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης των μηχανών¹⁵».

Σ' ολοκλήρη αυτή την τάξη των υπηρετών, της οποίας το μέγεθος φανερώνει το σημείο στο οποίο έχει φτάσει ο καπιταλιστικός πολιτισμός, πρέπει να προσθέσουμε την πολυάριθμη τάξη των δυστυχισμένων που είναι ταγμένοι στο να ικανοποιούν τα δαπανηρά και μάταια γούστα των

πλούσιων τάξεων, δηλαδή τους τεχνίτες διαμαντιών, τις μοδίστρες δαντελών, τις κεντήστρες, τους βιβλιοδέτες πολυτελών τόμων, τις μοδίστρες υψηλής ραπτικής, τους διακοσμητές των σπιτιών της ηδονής, κ.λπ.¹⁶.

Η αστική τάξη, μόλις βυθίστηκε στην απόλυτη τεμπελιά και τη διαφθορά σπρωγμένη από την καταναγκαστική απόλαυση, και παρ' όλα τα δεινά που υπέστη εξαιτίας αυτής της κατάστασης, συνήθισε στον καινούριο τρόπο ζωής. Τώρα φρίττει στην ιδέα οποιασδήποτε αλλαγής. Βλέποντας τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης που η εργατική τάξη αποδέχτηκε χωρίς αντίσταση και τη φθορά του οργανισμού που επιφέρει το διεστραμμένο πάθος για δουλειά, της ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο η αποστροφή προς κάθε ιδέα να επιβληθεί στην ίδια η δουλειά και προς κάθε είδους περιορισμό των απολαύσεων.

Είναι ακριβώς τότε που, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η διαφθορά στην οποία υποχρεώνεται η αστική τάξη σαν ένα είδος κοινωνικού καθήκοντος, σφηνώθηκε η ιδέα στους προλετάριους να επιβάλουν τη δουλειά στους καπιταλιστές. Οι αφελείς, πήραν στα σοβαρά τις θεωρίες των οικο-

νομολόγων και των ηθικολόγων για τη δουλειά και συσπειρώθηκαν για να τις επιβάλουν έμπρακτα στους καπιταλιστές. Ο προλετάριος έκανε σημαία του το ρητό *όποιος δε δουλεύει δεν τρώει* η Λυόν, στα 1831, εξεγέρθηκε με σύνθημα *στα όπλα ή στη δουλειά*, οι συνασπισμένοι στην Κομμούνα του Μαρτίου 1871 χαρακτήριζαν την εξέγερσή τους ως *Επανάσταση της δουλειάς*.

Σ' αυτές τις παραφορές της βάρβαρης οργής, που στόχο είχαν να καταστρέψουν κάθε απόλαυση και κάθε τεμπελιά της αστικής τάξης, οι καπιταλιστές δεν είχαν άλλο τρόπο να απαντήσουν από την απηνή καταστολή τους. Ωστόσο, γνώριζαν ότι, αν και είχαν καταφέρει να καταπνίξουν τις επαναστατικές εκρήξεις, δεν μπόρεσαν να πνίξουν στο αίμα των γιγαντιαίων σφαγών τους την παράλογη επιθυμία του προλεταριάτου να επιβάλει τη δουλειά στις άεργες και χορτασμένες τάξεις, και για να αποτρέψουν αυτή τη συμφορά περιοσιχίζονται από πραιτοριανούς, αστυνομικούς, δικαστές, δεσμοφύλακες, επιφορτισμένους με έναν κοπαστικό παρασιτισμό. Δεν μπορούμε πια να τρέφουμε καμιά ψευδαίσθηση σχετικά με το χαρακτήρα των σύγχρονων στρατών: δεν δια-

τηρούνται σε μόνιμη βάση παρά για να καταστέλλουν «τον εσωτερικό εχθρό»· έτσι, τα φρούρια του Παρισιού και της Λυόν δεν κατασκευάστηκαν για να υπερασπιστούν την πόλη απέναντι στους ξένους, αλλά για να συντρίψουν τον εσωτερικό εχθρό σε περίπτωση εξέγερσης. Και αν χρειαζόταν ένα αδιάσειστο παράδειγμα, ας αναφέρουμε το στρατό του Βελγίου, αυτής της Γης της Επαγγελίας του καπιταλισμού· οι ευρωπαϊκές δυνάμεις έχουν εγγυηθεί για την ουδετερότητά του, κι ωστόσο ο στρατός του είναι από τους πιο ισχυρούς αναλογικά με τον πληθυσμό του. Τα πεδία της μάχης όπου δοξάστηκε ο γενναίος βέλγικος στρατός είναι οι πεδιάδες του Μπορινάζ και του Σαρλερουά· οι Βέλγοι αξιωματικοί συλλέγουν τα γαλόνια τους βάφοντες τα ξίφη τους με το αίμα των ανθρακωρύχων και των αφοπλισμένων εργατών. Τα ευρωπαϊκά έθνη δεν έχουν εθνικούς στρατούς, αλλά μισθοφορικούς στρατούς· αυτοί προστατεύουν τους καπιταλιστές ενάντια στη λαϊκή οργή που θα ήθελε να τους καταδικάσει σε δεκάωρα ορυχείων ή νηματοουργείων.

Επομένως, σφίγγοντας το δικό της ζωνάρι, η εργατική τάξη παραφούσκωσε την κοιλιά της κα-

ταδικασμένης στην υπερκατανάλωση αστικής τάξης.

Για να ανακουφιστεί λιγάκι καθώς εκτελεί τα επίπονα καθήκοντά της, η αστική τάξη έχει αποσύρει από την εργατική τάξη ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων, πολύ μεγαλύτερο απ' όσους παρέμειναν ταγμένοι στη χρήσιμη παραγωγή, και τους έχει καταδικάσει με τη σειρά τους στη ματαιοσκολία και την υπερκατανάλωση. Αλλά αυτή η στρατιά των καραμοφάνδων, παρ' όλη την ακόρεστη αδηφαγία της, δεν είναι αρκετή για να καταναλώσει όλα τα εμπορεύματα που οι εργάτες, αποβλακωμένοι από το δόγμα της δουλειάς, παράγουν σαν τους μανιακούς, χωρίς να θέλουν να καταναλώσουν και χωρίς μάλιστα να τους απασχολεί η σκέψη αν θα βρεθούν άνθρωποι να τα καταναλώσουν.

Με δεδομένη αυτή τη διπλή τρέλα των εργατών, δηλαδή να σκοτώνονται από την υπέρμετρη δουλειά και να φιτοζωούν μέσα στη στέρηση, το μεγάλο πρόβλημα της καπιταλιστικής παραγωγής δεν είναι πια να βρουν παραγωγούς και να δεκαπλασιάσουν τις δυνάμεις τους, αλλά να ανακαλύψουν καταναλωτές, να τους ερεθίσουν τις επιθυ-

μίες και να τους επιβάλουν πλαστές ανάγκες. Εφόσον οι Ευρωπαίοι εργάτες, αν και τρέμουν απ' το κρύο και την πείνα, αρνούνται να φορέσουν τα υφάσματα που υφαίνουν, να πουν τα κρασιά που παράγουν, οι ταλαίπωροι εργοστασιάρχες αναγκάζονται να τρέχουν σαν τους παλαβούς στην άλλη άκρη του κόσμου για να ψάξουν αυτούς που θα τα φορέσουν και θα τα πουν: είναι τα εκατοντάδες εκατομμύρια και δισεκατομμύρια εμπορεύματα που η Ευρώπη εξάγει κάθε χρόνο στις τέσσερις γωνιές του κόσμου, σε κοινωνίες οι οποίες δεν ξέρουν τι να τα κάνουν¹⁷. Ωστόσο, οι ήπειροι που έχουν ήδη εξερευνηθεί δεν είναι αρκετά αχανείς, χρειάζονται παρθένες χώρες. Οι Ευρωπαίοι εργοστασιάρχες ονειρεύονται νύχτα-μέρα την Αφρική, τις παρυφές της Σαχάρας, το σιδηρόδρομο του Σουδάν· παρακολουθούν με αδημονία τις προόδους των Λίβινγκστον, των Στάνλεϋ, των Ντυσαϊλού, των Ντεμπραζά· με ορθάνοιχτο στόμα, ακούν τις απίθανες ιστορίες αυτών των θαρραλέων ταξιδιωτών. Πόσα άγνωστα θαύματα κρύβει η «μαύρη ήπειρος»! Μεγάλες εκτάσεις είναι σπαρμένες με ελεφαντόδοντα, ποτάμια από λάδι καρύδας παρασέρνουν ψήγματα

χρυσού, εκατομμύρια μαύρα ποινά, γυμνά όπως η όψη του Ντυφώρ ή του Ζιραρντέν, περιμένουν τα βαμβακερά υφάσματα για να μάθουν την ευπρέπεια, περιμένουν μπουκάλια με σναψ και βίβλους για να γνωρίσουν τις αρετές του πολιτισμού.

Όμως, το κάθε τι είναι ανίσχυρο: αστοί που τρώνε μέχρι σκασμού, υπηρέτες που ξεπερνούν αριθμητικά την παραγωγική τάξη, ξένα και βάρβαρα έθνη που κατακλύζονται με ευρωπαϊκά προϊόντα: τίποτα, τίποτα δεν είναι αρκετό ώστε να απορροφηθούν τα βουνά από προϊόντα που στοιβάζονται, πιο ψηλά και πιο τεράστια από τις πυραμίδες της Αιγύπτου: η παραγωγικότητα των Ευρωπαϊών εργατών αποτελεί δεινή πρόκληση για κάθε είδους κατανάλωση, για κάθε είδους σπατάλη. Οι εργοστασιάρχες, σε κατάσταση παραφροσύνης, δεν ξέρουν πια τι να πρωτοκάνουν, δεν μπορούν πια να βρουν πρώτη ύλη για να ικανοποιήσουν το αποκαλινωμένο, δισεστραμμένο πάθος των εργατών τους για τη δουλειά. Στις επαρχίες μας που επεξεργάζονται το μαλλί, ξεφτίζουν τα λερωμένα και μισο-φθαρμένα κουρέλια και κάνουν τα λεγόμενα σεντόνια της αναγέννησης,

που αντέχουν όσο καιρό διαρκούν και οι εκλογικές υποσχέσεις· στη Λυόν, αντί ν' αφήσουν τη μεταξωτή ίνα στην απλότητα και στη φυσική απαλότητά της, την παραφορτώνουν με μεταλλικά άλατα τα οποία, προσθέτοντάς της βάρος, την κάνουν εύθρυπτη και περιορισμένης χρήσης. Όλα αυτά τα προϊόντα μας είναι νοθευμένα για να διευκολύνουν τη διοχέτευση και να συντομεύουν τη διάρκεια χρήσης τους. Η εποχή μας θα ονομαστεί *η εποχή της νοθείας*, όπως οι πρώτες περίοδοι της ανθρωπότητας ονομάστηκαν *η εποχή του λίθου, του χαλκού*, σύμφωνα με το χαρακτήρα της παραγωγής τους. Οι αδαείς κατηγορούν για απάτη τους ευσεβείς μας βιομπκάνους, ενώ στην πραγματικότητα η ιδέα που παρακινεί είναι να προμηθεύσουν δουλειά στους εργάτες, οι οποίοι δεν εννοούν να ζήσουν με σταυρωμένα τα χέρια. Αυτές οι νοθείες, οι οποίες έχουν ως μοναδικό τους κίνητρο ένα ανθρωπιστικό αίσθημα, αλλά ταυτόχρονα αποφέρουν υπέρογκα κέρδη στους εργοστασιάρχες που τις διαπράττουν, αν είναι καταστρεπτικές για την ποιότητα των εμπορευμάτων, αν είναι μια ανεξάντλητη πηγή σπατάλης της ανθρώπινης δουλειάς, αποδεικνύουν τη φιλαν-

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

θρωπική επινοητικότητα των αστών και τη φρικαλέα διαστροφή των εργατών, οι οποίοι, για να χορτάσουν το πάθος τους για δουλειά, υποχρεώνουν τους βιομηχάνους να πνίγουν τις κραυγές της συνείδησής τους και να παραβιάζουν ακόμα και τους νόμους της εμπορικής τιμότητας.

Κι ωστόσο, σε πείσμα της υπερπαραγωγής των εμπορευμάτων, σε πείσμα των βιομηχανικών νοθειών, οι εργάτες παραφορτώνουν στο έπακρο την αγορά, εκλιπαρώντας: Δουλειά! Δουλειά! Η υπεραφθονία των εμπορευμάτων θα έπρεπε να τους υποχρεώσει να αναχαιτίσουν το πάθος τους· αντίθετα, τους οδηγεί στον παροξυσμό. Μόλις παρουσιάζεται μια ευκαιρία δουλειάς, χιμούν επάνω της, απαιτώντας δώδεκα, δεκατέσσερις ώρες για να ικανοποιήσουν το αλκοολίκι τους, και την επόμενη μέρα, να τοι πάλι παρατημένοι στο πεζοδρόμια, χωρίς να έχουν πα τίποτε για να θρέψουν το βίτσιο τους. Όλα τα χρόνια, σε όλες τις βιομηχανίες, τα φαινόμενα ανεργίας επανέρχονται με την κανονικότητα των εποχών. Τη δολοφονική για τον οργανισμό εντατική δουλειά διαδέχεται η απόλυτη αργία, για δύο και τέσσερις μήνες· και όσο είναι το μεροδούλι, τόσο είναι και το μερο-

φρά. Εφόσον η διαστροφή της δουλειάς είναι διαβολικά σφηνωμένη στην καρδιά των εργατών· εφόσον οι επιταγές της καταπνίγουν όλα τα άλλα φυσικά ένστικτα· εφόσον η ποσότητα της δουλειάς που απαιτείται από την κοινωνία είναι αναγκαστικά περιορισμένη από την κατανάλωση και την αφθονία της πρώτης ύλης, γιατί να καταβροχθίσουν μέσα σε έξι μήνες τη δουλειά ολόκληρης της χρονιάς; Γιατί να μην τη διανείμουν ομοιόμορφα στους δώδεκα μήνες και να υποχρεώσουν κάθε εργάτη να αρκестεί σε έξι ή πέντε ώρες την ημέρα, για όλο το χρόνο, αντί να παραφουσκώνουν με τις δώδεκα ώρες για έξι μήνες; Έχοντας την ασφάλεια της καθημερινής μερίδας δουλειάς που τους αναλογεί, οι εργάτες δεν θα ξαναζηλέψουν πια ο ένας τον άλλο, δεν θα κονταροχτυπούνται πια για να αρπάξουν τη δουλειά από τα χέρια και το ψωμί από το στόμα του άλλου· επομένως, εφόσον δεν θα είναι εξαντλημένοι στο σώμα και την ψυχή, θα αρχίσουν να καλλιεργούν τις αρετές της τεμπελιάς.

Αποκτηνωμένοι από τη διαστροφή τους, οι εργάτες δεν έχουν μπορέσει να κατανοήσουν το γεγονός ότι για να υπάρχει δουλειά για όλους, πρέ-

πει να τη μοιράσουν όπως μοιράζουν το νερό σ' ένα πλοίο που βρίσκεται σε κίνδυνο. Ωστόσο οι βιομήχανοι, στο όνομα της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, έχουν εδώ και καιρό ζητήσει ένα νόμιμο περιορισμό της ημερήσιας δουλειάς. Ενώπιον της Επιτροπής για την επαγγελματική εκπαίδευση του 1860, ένας από τους πιο μεγάλους εργοστασιάρχες της Αλσατίας, ο κύριος Μπουρκάρ, δήλωνε:

«Η ημέρα εργασίας των δώδεκα ωρών ήταν υπερβολική και έπρεπε να επανέλθει στις έντεκα ώρες, έπρεπε επίσης να διακόπτουμε τη δουλειά το Σάββατο στις δύο το μεσημέρι. Μπόρεσα να προτείνω την υιοθέτηση αυτού του μέτρου, αν και φαινόταν δαπανηρό εκ πρώτης όψεως· το υιοθέτησαμε πειραματικά στις βιομηχανικές εγκαταστάσεις μας για τέσσερα χρόνια και το βρίσκουμε θετικό: η μέση παραγωγή όχι μόνο δεν μειώθηκε, αλλά αυξήθηκε».

Στη μελέτη του σχετικά με τις *μηχανές*, ο κύριος Φ. Πασύ παραθέτει το παρακάτω γράμμα ενός Βέλγου μεγαλοβιομηχάνου, του κυρίου Μ. Οταβέρ:

«Οι μηχανές μας, παρ' όλο που είναι οι ίδιες μ'

αυτές των αγγλικών νηματοουργείων, δεν παράγουν ό,τι θα έπρεπε να παράγουν ή ό,τι θα παράγαν αυτές οι ίδιες μηχανές στην Αγγλία, αν και τα εκεί νηματοουργεία δουλεύουν δύο ώρες την ημέρα λιγότερο. [...] Δουλεύουμε όλοι *δύο γεμάτες ώρες επιπλέον* έχω την πεποίθηση ότι αν δεν δουλεύαμε παρά έντεκα ώρες αντί για δεκατρείς, θα είχαμε την ίδια παραγωγή, και μάλιστα με μικρότερο κόστος».

Από μια άλλη πλευρά, ο κ. Λερουά-Μπωλιέ βεβαιώνει πως «ένας Βέλγος μεγαλοεργοστασιαρχής παρατηρεί ότι οι εβδομάδες στις οποίες πέφτει μια γιορτάσιμη μέρα δεν αποφέρουν λιγότερη παραγωγή απ' αυτή των συνηθισμένων εβδομάδων»¹⁸.

Αυτό που ο λαός δεν τόλμισε ποτέ, εξαπατημένος μέσα στην αφέλειά του από τους πθικολόγους, μια κυβέρνηση αριστοκρατική το τόλμισε. Περιφρονώντας τις υψηλές εκτιμήσεις των οικονομολόγων περί ηθικής και βιομηχανικής πρακτικής, που έκρωζαν σαν τα γρουσούζικα πουλιά ότι το να μειώσουν κατά μία ώρα τη δουλειά των εργοστασίων ήταν σαν να διέταζαν την καταστροφή της αγγλικής βιομηχανίας, η κυβέρνηση της Αγ-

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

γλίας απαγόρευσε με ένα νόμο, αυστηρά εφαρμοζόμενο, να δουλεύουν περισσότερο από δέκα ώρες την ημέρα· κι ύστερα απ' αυτό, η Αγγλία παραμένει όπως και πριν το πρώτο βιομηχανικό έθνος στον κόσμο.

Η μεγάλη εμπειρία της Αγγλίας είναι μπροστά μας, η εμπειρία κάποιων έξυπνων καπιταλιστών είναι μπροστά μας, αποδεικνύει αναντίρρητα ότι για να ενδυναμωθεί η ανθρώπινη παραγωγικότητα πρέπει να μειωθούν οι ώρες της δουλειάς και να πολλαπλασιαστούν οι μέρες της πληρωμής και των γιορτών. Ο γαλλικός λαός, όμως, δεν πείσθηκε. Αλλά, αν μια ελάχιστη μείωση των δύο ωρών αύξησε σε δέκα χρόνια περίπου κατά το ένα τρίτο την αγγλική παραγωγή¹⁹, με τι ιλιγγιώδη ρυθμό θα αναπτύξει τη γαλλική παραγωγή μια νόμιμη μείωση της ημερήσιας εργασίας σε τρεις ώρες; Οι εργάτες δεν μπορούν, λοιπόν, να συνειδητοποιήσουν πως με το να καταπονούνται από τη δουλειά εξαντλούν τις δυνάμεις και τις δικές τους και αυτές των απογόνων τους· πως, με το να φθείρουν τον οργανισμό τους, γίνονται πριν την ώρα τους ανάκανοι για κάθε είδους δουλειά· πως με το να τσακίζονται, με το να αποκτινώνονται

από ένα και μόνο πάθος, δεν είναι πια άνθρωποι, αλλά υπολείμματα ανθρώπων· ότι σκοτώνουν μέσα τους όλα τα ωραία χαρίσματα, για να αφήσουν όρθια, και μάλιστα ανεξέλεγκτη, μόνο τη μανιακή τρέλα της δουλειάς.

Α! σαν τους παπαγάλους επαναλαμβάνουν το μάθημα των οικονομολόγων: «Ας δουλέψουμε, ας δουλέψουμε για να αυξήσουμε τον εθνικό πλούτο». Ω ηλίθιοι! επειδή εσείς δουλεύετε υπερβολικά αργά να αναπτυχθεί βιομηχανικός εξοπλισμός. Σταματήστε να γκαρίζετε και ακούστε έναν οικονομολόγο· δεν πάνει πουλιά στον αέρα, είναι ο κ. Λ. Ρεϋμπώ, που είχαμε την ευτυχία να τον χάσουμε εδώ και κάποιους μήνες.

«Η επανάσταση στις μεθόδους της δουλειάς καθορίζεται, σε γενικές γραμμές, με βάση τις συνθήκες του εργατικού δυναμικού. Όσο οι εργάτες προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε χαμηλή τιμή, αυτές σπαταλιούνται· αντίθετα, όταν οι υπηρεσίες γίνονται πιο ακριβές, καταβάλλεται προσπάθεια για οικονομία»²⁰.

Για να πεστούν οι καπιταλιστές να τελειοποιήσουν τις ξύλινες και σιδερένιες μηχανές τους, πρέπει να αυξηθούν οι μισθοί και να μειωθούν οι

ώρες εργασίας των μηχανών με σάρκα και οστά. Οι αποδείξεις που στηρίζουν την άποψη αυτή; Μπορούμε να τις προσκομίσουμε κατά εκατοντάδες. Στα νηματοουργεία, η μηχανή που τυλίγει το νήμα στα καρούλια επινοήθηκε στο Μάντσεστερ, επειδή οι νηματοουργοί αρνιόντουσαν να δουλέψουν τόσο πολύ όσο στο παρελθόν.

Στην Αμερική, η μηχανή κατέλαβε όλους τους τομείς της αγροτικής παραγωγής, από την κατασκευή βουτύρου μέχρι το ξεβοτάνισμα των σιτηρών. Γιατί; Διότι ο Αμερικάνος, ελεύθερος και τεμπέλης, θα προτιμούσε να πεθάνει χίλιες φορές παρά να ζει σαν βόδι, όπως ο Γάλλος αγρότης. Το όργωμα, τόσο κοπιαστικό στη δοξασμένη μας Γαλλία, τόσο γαλαντόμο σε κομμάρες, είναι στην αμερικάνικη Δύση ένας τρόπος να περνάνε ευχάριστα την ώρα τους στον καθαρό αέρα, εφόσον οργώνουν καθιστοί, καπνίζοντας νωχελικά την πίπα τους.

4. Σε καινούριο σκοπό, καινούριο τραγούδι

ΑΝ, ΜΕΙΩΝΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΩΡΕΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ, ΠΕΤΥΧΑΙΝΟΥΜΕ ώστε η κοινωνική παραγωγή να αποκτήσει καινούριες μηχανικές δυνάμεις, τότε, υποχρεώνοντας τους εργάτες να καταναλώνουν τα προϊόντα τους, θα πετύχουμε να δημιουργηθεί ένας τεράστιος στρατός από εργατικές δυνάμεις. Η αστική τάξη, αποδεσμευμένη από το καθήκον της του παγκόσμιου καταναλωτή, θα σπεύσει να διαλύσει την όχλο των στρατιωτών, των δικαστών, των κομμωτών, των μαστροπών, κ.λπ., που είχε αποσύρει από τη χρήσιμη δουλειά για να τη βοηθήσουν να καταναλώνει και να σπαταλά. Τότε ακριβώς η αγορά εργασίας θα ξεχειλίσει· τότε ακριβώς θα χρειαστεί ένας ατσάλινος νόμος για να θέσει τους απαγορευτικούς όρους σχετικά με τη

δουλειά: θα είναι αδύνατο να βρεθεί δουλειά γι' αυτό το σμήνος των πρώην μη παραγωγικών ανθρώπων, πιο πολυάριθμων κι από τα μαμούνια του δάσους. Και μετά απ' αυτούς, πρέπει να προβληματιστούμε για όλους εκείνους που φρόντιζαν για τις ευτελείς και πολυέξοδες ανάγκες κι επιθυμίες των πρώτων. Όταν δεν θα υπάρχουν πια λακέςδες και στρατηγοί για να τους απονέμουν γαλόνια, όταν δεν θα υπάρχουν πια ελεύθερες και παντρεμένες πόρνες για να τις σκεπάζουν με δαντέλες, όταν δεν θα υπάρχουν πια κανόνια για να γεμίσουν, παλάτια για να χτίσουν, θα χρειαστεί, με τη βοήθεια αυστηρών νόμων, να επιβληθούν στις εργάτριες και στους εργάτες—που δούλευαν στα εργαστήρια σιριπιών, δαντελών, στα σιδηρουργεία, στις οικοδομές— υγιεινές βαρκάδες και χορογραφικές ασκήσεις για να αποκατασταθεί η υγεία τους και να τελειοποιηθεί η ράτσα τους. Από τη στιγμή που τα ευρωπαϊκά προϊόντα θα καταναλώνονται στο κόρο παραγωγής τους και δεν θα μεταφέρονται στου διαόλου τη μάνα, θα χρειαστεί ασφαλώς οι ναυτικοί, οι άνθρωποι των συνεργείων, οι καροτσιέρηδες να πιάσουν την καρέκλα και να συνηθίσουν στο άραγμα. Οι

πανευτυχείς Πολυνήσιοι θα μπορέσουν στο εξής να παραδοθούν στον ελεύθερο έρωτα χωρίς να φοβούνται τις κλωτσιές της πολιτισμένης Αφροδίτης και τα κηρύγματα της ευρωπαϊκής ηθικής.

Υπάρχουν κι άλλα. Για να βρεθεί δουλειά για όλους τους άχρηστους της σύγχρονης κοινωνίας, για να επιτραπεί η χωρίς περιορισμό εξέλιξη του βιομηχανικού εξοπλισμού, θα πρέπει η εργατική τάξη, ακολουθώντας το παράδειγμα της αστικής, να καταπνίξει την κλίση της προς την εγκράτεια και να αναπτύξει χωρίς δέσμευση τις καταναλωτικές της ικανότητες. Αντί να τρώει —όταν το τρώει κι αυτό— μία ή δύο ουγγιές κρέατος σκληρού σαν το πεσί την ημέρα, θα τρώει μία ή δύο λίβρες λαχταριστά φιλέτα βοδινού· αντί να πίνει με το σταγονόμετρο κρασί κακής ποιότητας —πο καθολική κι από τον πάπα—, θα πίνει μεγάλες και ξέχειλες ποτηριές κρασί μπορντώ, μπουργκόν, που δεν θα έχει βαφτιστεί στη βιομηχανική κολυμβήθρα, και θα αφήσει το νερό στα ζώα.

Οι προλετάριοι έχουν συλλάβει την ιδέα να επιβάλουν στους καπιταλιστές δέκα ώρες σιδηρουργείου και διυλιστηρίου· εδώ είναι το μεγάλο λάθος, η αιτία των κοινωνικών ανταγωνισμών και

των εμφύλιων πολέμων. Να απαγορεύσουν και όχι να επιβάλουν τη δουλειά, αυτό θα χρειαστεί. Οι Ρότσιλντ, οι Σεί θα γίνουν αποδεκτοί με το να τεκμηριώσουν ότι, στη διάρκεια της ζωής τους, υπήρξαν εντελώς ακαίρευτοι· και αν ορκίζονται ότι θέλουν να συνεχίσουν να ζουν σαν τέλειοι ακαίρευτοι, παρ' όλη τη γενική έξαρση για δουλειά, θα καταχωριστούν στη λίστα και θα δέχονται κάθε πρωί στα δημαρχεία της περιοχής τους ένα καρτονόμισμα των είκοσι φράγκων για τις μικρές απολαύσεις τους. Οι κοινωνικές έριδες θα κοπάσουν. Οι εισοδηματίες, οι καπιταλιστές, όλοι οι μεγαλόσχημοι θα συνασπιστούν στο λαϊκό κόμμα, εφόσον θα έχουν πεισθεί ότι όχι μόνο δεν τους μισούμε, αλλά αντίθετα θέλουμε να τους απαλλάξουμε από τη δουλειά της υπερκατανάλωσης και της σπατάλης στην οποία ήταν καταδικασμένοι από τη μέρα που γεννήθηκαν. Σ' ό,τι αφορά στους αστούς που είναι ανίκανοι να αποδείξουν τους τίτλους της ανεπροκοπής τους, θα αφεθούν ν' ακολουθήσουν το ένστικτό τους: υπάρχουν αρκετά σικαμερά επαγγέλματα για να τους τακτοποιήσουμε – ο Ντυφώρ θα μπορούσε να καθαρίζει τα δημόσια αποχωρητήρια· ο Γκαλιφέ να σφάζει τα

ψωριάρικα γουρούνια και τα τουμπανιασμένα άλογα· τα μέλη του συμβουλίου των χαρίτων, σταλμένα στο Πουασύ, να σημαδεύουν τα βόδια και τα πρόβατα που θα σφαχτούν· οι γερουσιαστές, επιφορτισμένοι με τις επικήδειες πομπές, θα μπορούσαν να υποδυθούν τα κοράκια. Για τους υπόλοιπους, θα βρίσκονταν επαγγέλματα ανάλογα με την εξυπνάδα τους. Ο Λοργκερίλ, ο Μπρολί θα μπορούσαν να βουλώνουν τα μπουκάλια της σαμπάνιας, αλλά θα τους έχουμε φιμώσει προηγουμένως για να τους εμποδίσουμε να μεθούν· ο Φερού, ο Φρεϊσινέ, ο Τιράρ θα μπορούσαν να καταστρέφουν τους κοριούς και τα παράσιτα έντομα των υπουργείων και των άλλων δημόσιων πανδοχείων. Θα χρειαστεί, ωστόσο, να κρατήσουμε τους αστούς μακριά από τον δημόσιο κορβανά, για το φόβο των κακών συνηθειών που έχουν αποκτήσει.

Όμως, σκληρή και παρατεταμένη εκδίκηση θα πάρουμε από τους ηθικολόγους που έχουν διαφθείρει την ανθρώπινη φύση, τους ψευτοευλαβείς, τους υποκριτές, «και άλλους τέτοιους αιρετικούς που μεταμφιέστηκαν για να εξαπατήσουν τον κόσμο. Γιατί, δίνοντας στο λαουτζίκο να κατα-

λάβει ότι είναι απασχολημένοι μονάχα με το στοχασμό και την ευλάβεια, ότι νηστεύουν και δαμάζουν τον αισθησιασμό κι ότι παρεκκλίνουν απ' αυτά μόνο όσο χρειάζεται για να θρέψουν και να κρατήσουν στη ζωή την ταπεινή κι εύθραυστη ύπαρξή τους, στην πραγματικότητα κυλιούνται στα σκατά. Ένας Θεός ξέρει πόσο! *et Curios simulant sed Bacchanalia vivunt*²¹. Μπορείτε να το διαβάσετε στα τεράστια και πάμφωτα γράμματα τα αποτυπωμένα στις κόκκινες μουσούδες τους και στις χοντροκοιλίες τους, ειδικά θα το καταλάβετε από τη δυσσομία τους»²².

Στις μέρες των μεγάλων λαϊκών πανηγυριών—όπου οι κομμουνιστές και οι κολλεκτιβιστές, αντί να καταπίνουν σκόνη όπως συνέβαινε στις 15 Αυγούστου και στις 14 Ιουλίου του αστισμού, θα γυροφέρνουν τις μπουκάλες, θα κατεβάζουν τα χοιρομέρια και θα πετάνε στον αέρα τα κύπελλα—, τα μέλη της Ακαδημίας Ηθικών και Πολιτικών Επιστημών, οι ιερείς με κοντό και μακρύ ράσο της σφικτοχέρας εκκλησίας, της καθολικής, προτεσταντικής, εβραϊκής, θετικιστικής και φιλελεύθερης εκκλησίας, οι προπαγανδιστές του μαλθουσιανισμού και της χριστιανικής, αλτρουϊστικής, α-

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

νεξάρτητης ή υποτακτικής ηθικής, ντυμένοι στα κίτρινα, θα κρατούν τη λαμπάδα ώστε να καίγονται τα δάκτυλά τους και θα ζουν ψωμολυσσώττας δίπλα σε γυναίκες από τη Γαλατία και σε τραπέζια φορτωμένα με κρέατα, φρούτα και λουλούδια, και θα πεθαίνουν στη δίψα δίπλα σε ανοιχτά βαρέλια. Τέσσερις φορές το χρόνο, στην αλλαγή των εποχών, όπως τα σκυλιά των ακονιστών, θα τους ζεύουμε στους μεγάλους τροχούς και θα τους καταδικάζουμε να κοπανάνε αέρα για δέκα ώρες. Οι δικηγόροι και οι νομομαθείς θα υποστούν την ίδια ποινή.

Στο καθεστώς της τεμπελιάς, για να σκοτώσουμε το χρόνο που μας σκοτώνει δευτερόλεπτο το δευτερόλεπτο, θα υπάρχουν επίσης θεάματα και θεατρικές παραστάσεις χωρίς διακοπή· είναι μια απασχόληση που επινοήθηκε ειδικά για τους αστούς νομοθέτες μας. Θα τους οργανώσουμε σε ομίλους που θα τρέχουν στα πανηγύρια και στα χωριά, για να δίνουν νομοθετικές παραστάσεις. Οι στρατηγοί, με ψηλές μπότες, το στήθος καταστόλιστο με σιρίπια, με αστέρια, με το σταυρό της Λεγεώνας της τιμής, θα τριγυρνούν σε δρόμους και πλατείες, στρατολογώντας τους φι-

λήσυχους ανθρώπους. Ο Γαμβέτας και το συνεταιράκι του ο Κασανιάκ θα γυρίζουν από πόρτα σε πόρτα αραδιάζοντας ψευτόλογα. Ο Κασανιάκ, με τη μεγάλη στολή του ψευτοπαλικαρά, παίζοντας τα μάτια του, στρίβοντας το μουστάκι, φτύνοντας φωτιές απ' το στόμα, θα απειλεί όλο τον κόσμο με το πιστόλι τού πατέρα του και θα κώνεται σε μια τρύπα μόλις θα του δείχνουν το πορτρέτο του Λουλιέ· ο Γαμβέτας θα κάνει διεξοδικές αναλύσεις για την ξένη πολιτική, για τη μικρή Ελλάδα που τον παθιάζει, και θα ήταν σε θέση ο ίδιος να ρίξει στη φωτιά την Ευρώπη για να σουφρώνει απ' την Τουρκία· θα φλυαρεί για τη μεγάλη Ρωσία, η οποία τον πικραίνει εξαιτίας της σαλάτας που υπόσχεται να κάνει με την Πρωσία και η οποία εύχεται στη δυτική Ευρώπη πληγές και οιδήματα για να κερδοσκοπεί στην Ανατολή και να στραγγαλίζει τις μηδενιστικές τάσεις στο εσωτερικό της χώρας· θα βγάζει λόγους για τον κ. Μπίσμαρκ, που ήταν αρκετά ανεκτικός ώστε να του επιτρέψει να αποφανθεί για την αμνηστία... στη συνέχεια, ξεγυμνώνοντας τη χοντρή του κοιλιά, τη ζωγραφισμένη με τρία χρώματα, θα βαράει πάνω της το προσκλητήριο και θα απαριθμεί τα απολαυ-

στικά μικρά ζώακια, τους φασιανούς, τις τρούφες, τα ποτήρια με κρασί μαργκό και υκέμ που έχει ρίξει μέσα της για να δώσει κουράγιο στη γεωργία και να κρατήσει σε ευθυμία τους ψηφοφόρους της Μπελβίλ.

Μέσα στο παράπηγμα, θα πρωτοεμφανιστούν με το έργο *Εκλογική φάρσα*.

Μπροστά στους ψηφοφόρους, με τα ξύλινα κεφάλια και με αυτιά γαιθάρου, οι αστοί υποψήφιοι, ντυμένοι σαν παλιάτσοι, θα χορεύουν το χορό των πολιτικών ελευθεριών, θα σκουπίζουν τη μούρη και τα ποινά χρησιμοποιώντας τα εκλογικά τους προγράμματα με τις χιλιάδες υποσχέσεις και θα μλάνε με δάκρυα στα μάτια για τις δυστυχίες του λαού και, με φωνή σαν τρομπονιού, για τις δόξες της Γαλλίας· και τα κεφάλια των ψηφοφόρων θα γκαρίζουν εν χορώ κι ασταμάτητα: ίαα, ίαα!

Στη συνέχεια θα ξεκινήσει το μεγάλο έργο: *Η κλοπή των αγαθών του έθνους*.

Η καπιταλιστική Γαλλία, τεράστια αντρογυναίκα, μαλλιαρή στη μούρη και φαλακρή στο κρανίο, αποχαυνωμένη, με σάρκες πλαδαρές, φουσκωμένες, ξεθωριασμένες, με μάτια σβησμένα, νυ-

σταγμένη και χασμώμενη, απλώνεται σ' ένα βελουδένιο καναπέ· στα πόδια της ο βιομηχανικός Καπιταλισμός, γιγαντιαίος ατσάλινος οργανισμός, με πθηκίσια μάσκα, καταβροχθίζει μηχανικά τους ανθρώπους, τις γυναίκες, τα παιδιά, και οι λυπητερές, σπαρακτικές κραυγές τους γεμίζουν τον αέρα· η Τράπεζα, με μουσούδα νυφίτσας, με σώμα ύαινας και χέρια άρπυιας, του κλέβει γρήγορα τα καρτονομίσματα των εκατό δεκάρων από την τσέπη. Ορδές από άθλιους προλετάριους, αποσκελετωμένους, ρακένδυτους, οδηγούμενους από κωροφύλακες με το σπαθί στο χέρι, κυνηγημένους από μέγαιρες που τους μαστιγώνουν με τα μαστίγια της πείνας, φέρνουν στα πόδια της καπιταλιστικής Γαλλίας σωρούς από εμπορεύματα, μεγάλα βαρέλια με κρασί, τσουβάλια με χρυσό και στάρι. Ο Λανγκλουά, με το κοντοβράκι τού στο ένα χέρι, τη διαθήκη του Προυντόν στο άλλο, το βιβλίο του προϋπολογισμού στα δόντια, στήνεται επικεφαλής αυτών που υπερασπίζονται τα αγαθά του έθνους και αναλαμβάνει σκοπός. Οι στρατιώτες, μόλις τακτοποιηθούν τα φορτία, χτυπούν τους εργάτες με τον υποκόπανο και τη λόγχη, τους κυνηγούν και ανοίγουν την πόρτα στους

βιομπκάνους, στους εμπόρους και τους τραπεζίτες. Φύρδην-μίνδην, αυτοί ορμούν στο σωρό, εξαφανίζουν τα βαμβακερά, τους σάκους με το σπάρη, τις ράβδους χρυσού, αδειάζουν τα βαρέλια· μη μπορώντας άλλο, βρώμκοι, απδιαστικοί, σωριάζονται πάνω στις ακαθαρσίες και στους εμετούς τους... Τότε ο κεραυνός ξεσπά, η γη δονείται και σκίζεται, το Ιστορικό Πεπρωμένο αναδύεται· με το σιδερένιο πόδι του, συνθλίβει τα κεφάλια αυτών που παθαίνουν λόξυγκα, που τρεκλίζουν, που πέφτουν και δεν μπορούν πια να διαφύγουν, και με το τεράστιο χέρι του αναποδογυρίζει την καπιταλιστική Γαλλία, αποσβολωμένη και κáθιδρη από φόβο.

Αν η εργατική τάξη, ξεριζώνοντας απ' την καρδιά της τη διαστροφή που κυριαρχεί και εξευτελίζει τη φύση της, ξεσηκωνόταν με όλη της την τρομερή δύναμη, όχι για να διακηρύξει τα *Δικαιώματα του ανθρώπου* τα οποία δεν είναι παρά τα δικαιώματα της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, όχι για να διακηρύξει το *Δικαίωμα στη δουλειά* που δεν είναι παρά το δικαίωμα στη δυστυχία, αλλά για να σφυρηλατήσει ένα καλύβδινο νόμο, που να απαγορεύει σε κάθε άνθρωπο να δουλεύει περισ-

σότερο από τρεις ώρες την ημέρα, η Γη, η γηραιά Γη, ριγώντας από αγαλλίαση, θα αισθανόταν να σκιρτά μέσα της ένα καινούριο σύμπαν... Αλλά πώς να ζητήσει κανείς από έναν προλετάριο διεφθαρμένο απ' την καπιταλιστική ηθική να επιδείξει αντρίκια αποφασιστικότητα;

Όπως ο Χριστός, η λυπητερή προσωποποίηση της αρχαίας σκλαβιάς, έτσι και οι άντρες, οι γυναίκες, τα παιδιά του Προλεταριάτου ανεβαίνουν κατάκοποι εδώ κι έναν αιώνα τον σκληρό Γολγοθά του πόνου: εδώ κι έναν αιώνα, η καταναγκαστική δουλειά τσακίζει τα κόκαλά τους, σκοτώνει τις σάρκες τους, βασανίζει τα νεύρα τους· εδώ κι έναν αιώνα, η πείνα δένει κόμπο τα σωθικά τους και φέρνει παραισθήσεις στα μυαλά τους!... Ω Τεμπελιά, δείξε οίκτο για τη μεγάλη δυστυχία μας! Ω Τεμπελιά, μητέρα των τεχνών και των ευγενών αρετών, γίνε το βάλσαμο για τις ανθρώπινες αγωνίες!

Παράρτημα

ΟΙ ΗΘΙΚΟΛΟΓΟΙ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΑΡΚΕΤΑ μετρημένοι: παρ' όλο που επινόησαν το δόγμα της δουλειάς, δεν παύουν να αμφιβάλλουν για την αποτελεσματικότητά του να καθουσιάζει την ψυχή, να ευφραίνει το πνεύμα και να συμβάλλει στη διατήρηση της καλής λειτουργίας των νεφρών και των άλλων οργάνων: θέλουν να δοκιμάσουν πειραματικά την εφαρμογή του πάνω στο λαό, *in anima vili*, πριν να στραφούν προς τους καπιταλιστές, των οποίων τα βίτσια έχουν επιφορτιστεί να συγχωρούν και να νομιμοποιούν.

Αλλά, φιλόσοφοι της πενταροδεκάρας, γιατί σπαζοκεφαλιάζετε τόσο για να συγκροτήσετε με κόπο μια ηθική της οποίας την πρακτική εφαρμογή δεν τολμάτε να προτείνετε στους αφέντες σας; Θέλετε να δείτε το δόγμα της δουλειάς, για

το οποίο τόσο πολύ υπερηφανεύεστε, να το κλειάζουν, να το γελοιοποιούν; Ας ανοίξουμε την Ιστορία των αρχαίων λαών και τα γραπτά των φιλοσόφων και νομοθετών τους.

«Δεν θα μπορούσα να υποστηρίξω με σιγουριά», λέει ο πατέρας της Ιστορίας, ο Ηρόδοτος, «αν οι Έλληνες κρατάνε από τους Αιγύπτιους την περιφρόνηση για τη δουλειά, διότι βλέπω ότι η ίδια περιφρόνηση επικρατεί και στους Θράκες, στους Σκύθες, τους Πέρσες και τους Λυδούς· με μια κουβέντα, διότι στο μεγαλύτερο μέρος των βαρβάρων, αυτοί που μαθαίνουν τις πρακτικές τέχνες αλλά και τα παιδιά τους θεωρούνται οι τελευταίοι των πολιτών... Όλοι οι Έλληνες έχουν διαπαιδαγωγηθεί μ' αυτές τις αρχές, ιδίως οι Λακεδαιμόνιοι»²³.

«Στην Αθήνα, οι πολίτες ήταν αληθινοί ευγενείς, που δεν έπρεπε να απασχολούνται παρά με την υπεράσπιση και τη διοίκηση της κοινότητας, όπως οι άγριοι πολεμιστές από τους οποίους κατάγονταν. Έχοντας, λοιπόν, υποχρέωση να είναι ελεύθεροι κάθε στιγμή για να προφυλάσσουν με τη διανοητική και σωματική τους δύναμη τα συμφέροντα της Πολιτείας, ανέθεταν στους σκλά-

βους όλες τις δουλειές. Το ίδιο στη Λακεδαίμονα, όπου κι αυτές οι γυναίκες δεν έπρεπε ούτε να κλώθουν ούτε να υφαίνουν, για να μην ταπεινώσουν την ευγένειά τους»²⁴.

Οι Ρωμαίοι δεν γνώριζαν παρά δύο επαγγέλματα ελεύθερα και ευγενή, τη γεωργία και την πολεμική τέχνη· όλοι οι πολίτες ζούσαν δικαιωματικά με έξοδα του Θησαυρού, χωρίς να μπορεί κανείς να τους εξαναγκάσει να φροντίσουν για την επιβίωσή τους με τις *sordidae artes* (χαμερπείς τέχνες – μ' αυτή τη φράση χαρακτήριζαν τα επαγγέλματα) που ανήκαν δικαιωματικά στους σκλάβους. Ο Λεύκιος Βρούτος, για να ξεσπκώσει το λαό, κατηγορήσε ιδίως τον Ταρκύνιο, τον τύραννο, ότι είχε βάλει τους τεχνίτες και τους χτίστες μαζί με τους ελεύθερους πολίτες²⁵.

Οι αρχαίοι φιλόσοφοι διαπληκτίζονταν σχετικά με την καταγωγή των ιδεών, αλλά συμφωνούσαν σ' ό,τι αφορούσε τον αποτροπασμό τους για τη δουλειά.

«Η φύση», λέει ο Πλάτων στην κοινωνική του ουτοπία, στην υποδειγματική *Πολιτεία* του, «η φύση δεν έχει δημιουργήσει ούτε υποδηματοποιούς ούτε σιδηρουργούς· παρόμοιες απασχολήσεις υ-

ποβιβάζουν τους ανθρώπους που τις εξασκούν σε άθλιους μισθοφόρους, ανώνυμους δυστυχημένους που αποκλείονται, λόγω του ίδιου του επαγγέλματός τους, ακόμα και από τα πολιτικά δικαιώματα. Σ' ό,τι αφορά στους εμπόρους που είναι συνηθισμένοι να λένε ψέματα και να εξαπατούν, τους ανεχόμαστε μέσα στην πόλη σαν ένα αναγκαίο κακό. Ο πολίτης που θα εξευτελιστεί από το εμπόριο του μαγαζιού θα εναχθεί γι' αυτό το έγκλημα. Αν αποδειχθεί ένοχος, θα καταδικαστεί σε ένα χρόνο φυλάκισης. Η τιμωρία θα διπλασιάζεται σε κάθε υποτροπή»²⁶.

Στον *Οικονομικό*, ο Ξενοφών γράφει:

«Οι άνθρωποι που επιδίδονται σε χειρωνακτικές δουλειές δεν έχουν αναλάβει ποτέ αξιώματα, και τούτο είναι, βέβαια, εύλογο. Οι περισσότεροι απ' αυτούς, καταδικασμένοι να κάθονται όλη την ημέρα, ορισμένοι μάλιστα απ' αυτούς να υποβάλλονται στη θερμότητα μιας διαρκούς φωτιάς, δεν μπορούν να αποφύγουν τη σωματική φθορά, και είναι πραγματικά δύσκολο να μην υποστεί και το πνεύμα τις συνέπειες».

«Τι το αξιοπρεπές μπορεί να βγει από ένα κατάντημα;» κηρύττει ο Κικέρων, «τι έντιμο μπορεί

να προκύψει από το εμπόριο; Ό,τι ονομάζεται μαγαζί είναι ανάξιο για έναν έντιμο άνθρωπο [...], αφού οι έμποροι δεν μπορούν να κερδίσουν χωρίς να πουν ψέματα, και τι πιο επονείδιστο από το ψέμα; Επομένως, πρέπει να βλέπουμε το επάγγελμα όλων αυτών που πουλούν τον κόπο και την τέχνη τους σαν κάτι το ευτελές και φαύλο· γιατί, όποιος δίνει τη δουλειά του για τα χρήματα, πουλιέται ο ίδιος και μπαίνει στην κατηγορία των σκλάβων»²⁷.

Προλετάριοι, αποκτηνωμένοι από το δόγμα της δουλειάς, ακούστε τη γλώσσα αυτών των φιλοσόφων, που σας αποκρύπτεται με ζηλόφθονη φροντίδα: ένας πολίτης που δίνει τη δουλειά του για τα χρήματα υποβιβάζεται στο επίπεδο του σκλάβου, διαπράττει ένα έγκλημα, που του αξίζουν πολλά χρόνια φυλάκισης.

Η χριστιανική υποκρισία και η καπιταλιστική χρησιμοθηρία δεν είχαν διαφθείρει αυτούς τους φιλοσόφους των αρχαίων Δημοκρατιών· απευθύνοντας τη διδασκαλία τους σε ελεύθερους ανθρώπους, διατύπωναν με απλό τρόπο τη σκέψη τους. Ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, αυτοί οι γιγαντιαίοι στοχαστές, που οι δικοί μας Κουζέν, Καρό,

Σιμόν δεν μπορούν να φτάσουν ούτε στον αστράγαλό τους παρά μόνο αν υψωθούν στις μύτες των ποδιών τους, θα ήθελαν οι πολίτες των ιδανικών Δημοκρατιών τους να διέθεταν όσο το δυνατόν περισσότερο ελεύθερο χρόνο, γιατί, όπως προσέθετε ο Ξενοφών, «η δουλειά κυριεύει όλο το χρόνο και, κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, δεν μένει καιρός για την Πολιτεία και τους φίλους». Σύμφωνα με τον Πλούταρχο, ο μεγάλος τίτλος του Λυκούργου, «ο πιο σοφός απ' τους ανθρώπους», εκφράζει το θαυμασμό των μεταγενεστέρων επειδή είχε παραχωρήσει ελεύθερο χρόνο στους πολίτες της Λακεδαιμόνος με το να τους απαγορεύσει οποιοδήποτε επάγγελμα²⁸.

Αλλά, θα απαντήσουν οι Μπαστιά, οι Ντυπανλούπ, οι Μπωλιέ και Σία της χριστιανικής και καπιταλιστικής ηθικής, αυτοί οι στοχαστές, αυτοί οι φιλόσοφοι εκθειάζαν τη σκλαβιά. – Τέλεια, μα θα μπορούσε να ήταν διαφορετικά, με δεδομένες τις οικονομικές και πολιτικές συνθήκες της εποχής τους; Ο πόλεμος ήταν η συνηθισμένη κατάσταση για τις αρχαίες κοινωνίες· ο ελεύθερος άνθρωπος έπρεπε να αφιερώνει το χρόνο του στο να συζητά τις υποθέσεις του Κράτους και να α-

γρυπνά για την προστασία του· τα επαγγέλματα ήταν τότε πολύ πρωτόγονα και πολύ σκληρά για να μπορεί κανείς να τα εξασκεί και ταυτόχρονα να ανταποκρίνεται στα καθήκοντά του ως πολεμιστής και ως πολίτης· για να διαθέτουν πολεμιστές και πολίτες, οι φιλόσοφοι και οι νομοθέτες έπρεπε να ανέχονται τους σκλάβους μέσα στις ηρωικές Πολιτείες τους. – Αλλά μήπως οι ηθικολόγοι και οι οικονομολόγοι του καπιταλισμού δεν εκθειάζουν κι αυτοί την έμμισθη εργασία, τη σύγχρονη δουλεία; Και σε ποιους ανθρώπους η καπιταλιστική σκλαβιά προσφέρει ελεύθερο χρόνο; Στους Ρότσιλντ, στους Σνάιντερ, στις κυρίες Μπουσικώ, σε άχρηστους και βλαβερούς, σκλάβους των διαστροφών και των υπηρετών τους.

«Η προκατάληψη της σκλαβιάς κυριαρχούσε στο πνεύμα του Πυθαγόρα και του Αριστοτέλη», γράφτηκε περιφρονητικά· κι όμως, ο Αριστοτέλης προέβλεπε πως «αν κάθε εργαλείο μπορούσε να εκτελέσει τη λειτουργία του χωρίς πίεση, ή καλύτερα από μόνο του, όπως τα αριστουργήματα του Δαίδαλου κινούνταν από μόνα τους, ή όπως οι τρίποδες του Ήφαιστου ρίχνονταν αυθόρμητα στην ιερή δουλειά τους· αν, για παράδειγμα, οι σαίτες

των υφαντών ύφαιναν από μόνες τους, ο επιστάτης του εργαστηρίου δεν θα είχε πα ανάγκη από βοηθούς, ούτε ο αφέντης από σκλάβους».

Το όνειρο του Αριστοτέλη είναι η δική μας πραγματικότητα. Οι μηχανές μας, με πύρινη αναπνοή, με μέλη από ατσάλι, ακούραστες, με μια θαυμαστή, ανεξάντλητη γονιμότητα, ολοκληρώνουν μόνες τους, υπάκουα, την ιερή τους δουλειά· κι ωστόσο, η σκέψη των μεγάλων φιλοσόφων του καπιταλισμού παραμένει κυριευμένη από την προκατάληψη της έμμοθης δουλειάς, της χειρότερης από τις σκλαβιές. Δεν καταλαβαίνουν ακόμα πως η μηχανή είναι ο λυτρωτής της ανθρωπότητας, ο Θεός που θα απελευθερώσει τον άνθρωπο από τις *sordidae artes* και από την έμμοθη δουλειά, ο Θεός που θα της ξαναδώσει την άνεση και την ελευθερία.

Σημειώσεις

1. Καρτέσιος, *Τα πάθη της ψυχής*.

2. Δόκτωρ Μπεντόε, *Μελέτες της Ανθρωπολογικής Εταιρείας*. Κάρολος Δαρβίνος, *Η καταγωγή του ανθρώπου*.

3. Οι Ευρωπαίοι εξερευνητές στέκονταν έκπληκτοι μπροστά στη φυσική ομορφιά και το περήφανο φέρσιμο των πρωτόγονων λαών, που δεν έχουν μολυνθεί από αυτό που ο Πέππγκ ονόμαζε «η δηλητηριώδης ανάσα του πολιτισμού». Σχετικά με τους αυτόχθονες των νησιών της Ωκεανίας, ο λόρδος Τζ. Κάμπελ γράφει: «Δεν υπάρχει λαός στον κόσμο που να σε εκπλήσσει περισσότερο με την πρώτη ματιά. Το δέρμα τους λείο και μ' ένα χρώμα ελαφρώς μπρούτζινο, τα μαλλιά τους χρυσά και βοστρυχωτά, τα πρόσωπά τους όμορφα και χαρούμενα, με μια λέξη ολόκληρη η ύπαρξή τους διαμόρφωνε ένα νέο λαμπερό δείγμα του *genus homo* (ανθρώπινου γένους): η φυσική τους εμφάνιση έδινε την εντύπωση μιας ράτσας ανώτερης από τη δική μας». Οι πολιτισμένοι της αρχαίας Ρώμης, οι Καίσαρες, οι Τάκτοι, παρατηρούσαν με τον ίδιο θαυμασμό τους Γερμανούς των οργανωμένων με βάση

την κοινοκτημοσύνη φυλών, που εισέβαλαν στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Όπως ο Τάκιτος, έτσι και ο Σαλβιάνος, ο κληρικός του 5ου αιώνα που τον αποκαλούσαν *δάσκαλο των επισκόπων*, έφερνε τους βαρβάρους ως παράδειγμα στους πολιτισμένους και στους χριστιανούς: «Ανάμεσα σε βαρβάρους, που είναι πιο αγνοί από εμάς, φαινόμεστε αναισχυντοι. Πολύ περισσότερο, οι βάρβαροι έχουν πληγεί από τις αναισχυντίες μας· οι Γότθοι δεν ανέχονται να υπάρχουν στους κόλπους τους ακόλαστοι ομοεθνείς· ανάμεσα σ' αυτούς, μόνοι οι Ρωμαίοι, λόγω του θλιβερού προνομίου της εθνικότητας και του ονόματός τους, έχουν το δικαίωμα να είναι διεφθαρμένοι. [Η παιδευσασία είχε τότε μεγάλη πέραση στους ειδωλολάτρες και τους χριστιανούς...] Όσοι καταπέζονται απ' αυτή την κατάσταση πηγαίνουν στους βαρβάρους για να γυρέψουν ανθρωπά και καταφύγιο» (*De Cubernatione Dei*). – Ο γερασμένος πολιτισμός και ο χριστιανισμός που γεννιόταν τότε διέφθειραν τους βαρβάρους του αρχαίου κόσμου, όπως τώρα ο γερασμένος χριστιανισμός και ο σύγχρονος καπιταλιστικός πολιτισμός διαφθείρουν τους άγριους του νέου κόσμου.

Ο κ. Φ. Λεπλέ, στον οποίο οφείλουμε να αναγνωρίσουμε το ταλέντο της παρατηρητικότητας, παρ' όλο που την ίδια στιγμή απορρίπτουμε τα κοινωνιολογικά του συμπεράσματα τα σιγματισμένα από τη φιλανθρωπική και χριστιανική καλοκαγαθία, λέει στο βιβλίο του *Οι ευρωπαϊοί εργάτες* (1885): «Η επιρρέπεια των Βασκίων στην τεμπελιά [οι Βάσκοι είναι ημινομαδική φυλή της ασιατικής πλευράς των Ουραλίων], η άνεση χρόνου που υπάρχει

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

στη νομαδική ζωή, οι συνήθειες του διαλογισμού που αναπτύσσονται στους πιο προικισμένους, μεταδίδουν συχνά σ' αυτούς εδώ τους ανθρώπους μια διακριτικότητα στη συμπεριφορά, μια λεπτότητα πνεύματος και κρίσεως, που σπάνια παρατηρούνται στο αντίστοιχο κοινωνικό επίπεδο ενός πιο ανεπτυγμένου πολιτισμού... Αυτό που αποστρέφονται περισσότερο είναι οι γεωργικές εργασίες· δέχονται να κάνουν οτιδήποτε άλλο, παρά να ασχοληθούν με το επάγγελμα του γεωργού». Πράγματι, η γεωργία είναι η πρώτη εκδήλωση της δουλικής εργασίας στην ανθρωπότητα. Σύμφωνα με τη βιβλική παράδοση, ο πρώτος εγκληματίας, ο Κάν, είναι γεωργός.

4. Η ισπανική παροιμία λέει : *Descansar es salud* (η ξεκούραση είναι υγεία).

5. «Ω, Μελίβοια [αρχαία πόλη της Θεσσαλίας], κάποιος Θεός μας πρόσφερε αυτή την αργία», Βιργίλιος, *Βουκολικά*.

6. Κατά Ματθαίον, κεφ. 6 (28-30).

7. Στο πρώτο φιλανθρωπικό συνέδριο, που έγινε στις Βρυξέλλες το 1857, ένας από τους πιο πλούσιους εργοστασιάρχες της Μαρκέτ, κοντά στη Λίλη, ο κ. Σκράιβ, διηγήθηκε χειροκροτούμενος από τα μέλη του συνεδρίου και νιώθοντας το υψηλό αίσθημα ικανοποίησης ότι είχε εκπληρώσει ένα καθήκον του: «Έχουμε εγκαινιάσει ορισμένα μέσα διασκέδασης για τα παιδιά. Τους μαθαίνουμε να τραγουδάνε κατά τη διάρκεια της δουλειάς, επίσης να μετράνε ενώ δουλεύουν: αυτό τα διασκεδάζει και τα κάνει να δέχονται με κουράγιο αυτές τις δώδεκα ώρες δου-

λειάς που είναι απαραίτητες για να τους προμηθεύσουν τα μέσα επιβίωσης». – Δώδεκα ώρες δουλειάς, και τι δουλειάς! Δώδεκα ώρες για παιδιά που δεν είναι ακόμη δώδεκα χρονών! – Οι υλιστές θα θλίβονται αγιάτρευτα που δεν υπάρχει μια κόλαση για να καθηλώσουν εκεί αυτούς τους χριστιανούς, αυτούς τους φιλανθρώπους, τους δήμιους της παιδικής ηλικίας.

8. Λόγος που εκφωνήθηκε στη Διεθνή Εταιρεία Πρακτικών Σπουδών Κοινωνικής Οικονομίας του Παρισιού, το Μάιο του 1863, και δημοσιεύτηκε στο *L' Economiste Francais* την ίδια εποχή.

9. Λ. Ρ. Βιλερμέ, *Πίνακας της φυσικής και ηθικής κατάστασης των εργατών στα εργοστάσια βαμβακιού, μαλλιού και μεταξιού*, 1848. Δεν είναι επειδή οι Ντόλφους, οι Κέκλιν και άλλοι Αλοσατοί εργοστασιάρχες ήταν δημοκράτες, πατριώτες και προτεστάντες φιλάνθρωποι, που μεταχειρίζονταν μ' αυτό τον τρόπο τους εργάτες τους· διότι ο Μπλανκί, ο ακαδημαϊκός, ο Ρεϋμπώ, το πρότυπο του Ζερόμ Πατουρό και ο Ζυλ Σιμόν έχουν διαπιστώσει ότι οι ίδιες κατιρικές διαθέσεις προς την εργατική τάξη υπάρχουν και στους πολύ καθολικούς και φιλομοναρχικούς εργοστασιάρχες της Λίλης και της Λυόν. Πρόκειται, στην περίπτωση αυτή, για καπιταλιστικές αρετές που εναρμονίζονται θαυμάσια με όλες τις πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις.

10. Οι Ινδιάνοι των φιλοπόλεμων φυλών της Βραζιλίας σκοτώνουν τους άρρωστους και τους γέρους τους· δείχνουν τη φιλία τους βάζοντας τέλος σε μια ζωή που δεν

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

μπορεί πια να χαρεί τις μάχες, τις γιορτές και τους χορούς. Όλοι οι πρωτόγονοι λαοί έχουν δώσει στους δικούς τους αυτές τις αποδείξεις αφοσίωσης: οι Μασσαγέτες της Κασπίας Θάλασσας (Ηρόδοτος), όπως και τα φύλα της Γερμανίας και οι Κέλτες της Γαλατίας. Στις εκκλησίες της Σουηδίας, μέχρι πριν από λίγο, διατηρούνταν ρόπαλα που ονομάζονταν *οικογενειακά ρόπαλα* και χρησίμευαν στο να απαλλάσσουν τους γονείς από τις δυστυχίες των γηρατειών. Πόσο εκφυλισμένοι είναι οι σύγχρονοι προλετάριοι, για να δέχονται με εγκαρτέρηση τις φρικτές δοκιμασίες της δουλειάς στο εργοστάσιο!

11. Στο Βιομηχανικό Συνέδριο που έγινε στο Βερολίνο, στις 21 Ιανουαρίου 1879, η απώλεια που είχε πλήξει τη βιομηχανία σιδήρου στη Γερμανία κατά τη διάρκεια της τελευταίας κρίσης υπολογίστηκε σε 568 εκατομμύρια φράγκα.

12. Η εφημερίδα *Η Δικαιοσύνη*, του κ. Κλεμανσώ, στο οικονομικό της τμήμα έλεγε στις 6 Απριλίου του 1880: «Έχουμε την πρόθεση να υποστηρίξουμε αυτήν την άποψη, ότι, δηλ., όσα δισεκατομμύρια χάθηκαν κατά τον πόλεμο του 1870 για την Πρωσία έχουν επίσης καθεί και για τη Γαλλία, και αυτό, με τη μορφή δανείων που εκδίδονταν περιοδικά για να εξισορροπούν οι ξένοι προϋπολογισμοί αυτή είναι και η δική μας γνώμη». Εκτιμάται ότι φτάνει τα πέντε δισεκατομμύρια η απώλεια των αγγλικών κεφαλαίων από τα δάνεια των Δημοκρατιών της Νότιας Αμερικής. Οι Γάλλοι εργάτες έχουν αποφέρει με τη δουλειά τους όχι μόνο τα πέντε δισεκατομμύρια που πληρώθηκαν

στον κ. Μπίσμαρκ, αλλά εξακολουθούν να προσφέρουν τους τόκους για την αποζημίωση του πολέμου στους Ολιβιέ, στους Ζιραντεν, στους Μπαζαίν και σε άλλους κατόχους τίτλων δανείων, οι οποίοι οδήγησαν στον πόλεμο και στην κατατρόπωση. Ωστόσο, τους απομένει μια μικρή παρηγοριά: αυτά τα δισεκατομμύρια δεν θα προκαλέσουν πόλεμο για την ανάκτησή τους.

13. Κατά το Παλιό Καθεστώς, οι νόμοι της Εκκλησίας εγγυώνταν στον εργάτη 90 μέρες ξεκούρασης (52 Κυριακές και 38 γιορτάσιμες), κατά τις οποίες απαγορευόταν αυστηρά να εργάζονται. Ήταν το μεγάλο έγκλημα του καθολικισμού, η πρωταρχική αιτία για την οποία απομακρύνθηκε από τη θρησκεία η βιομηχανική και εμπορική αστική τάξη. Κατά την Επανάσταση, όταν ανέβηκε στην εξουσία, κατάργησε τις γιορτάσιμες μέρες και αντικατέστησε την εβδομάδα των επτά ημερών με την εβδομάδα των δέκα. Απελευθέρωσε τους εργάτες από το ζυγό της Εκκλησίας και τους υπέταξε στο ζυγό της δουλειάς.

Το μίσος ενάντια στις γιορτάσιμες μέρες δεν κάνει την εμφάνισή του παρά μόνο όταν η σύγχρονη βιομηχανική και εμπορική αστική τάξη αποκτά υπόσταση, μεταξύ του 15ου και 16ου αι. Ο Ερρίκος Δ΄ ζήτησε τη μείωσή τους από τον πάπα· αυτός αρνήθηκε επειδή «μία από τις αιρέσεις που είναι σε διάδοση σήμερα άπτεται των εορτών» (γράμμα του καρδινάλιου ντ' Οσαί). Αλλά, στα 1666, ο Περεφίξ, αρχιεπίσκοπος του Παρισιού, τις περιορίσε σε 17 στην περιφέρεια της επισκοπής του. Ο προτεσταντισμός, που ήταν η χριστιανική θρησκεία προσαρμοσμένη

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

στις νέες βιομηχανικές και εμπορικές ανάγκες της αστικής τάξης, υπήρξε λιγότερο επιμελής για τη λαϊκή ξεκούραση· εκθρόνισε στον ουρανό τους αγίους για να καταργήσει στη γη τις γιορτές τους.

Η θρησκευτική μεταρρύθμιση και η φιλοσοφική απελευθέρωση από θρησκευτικά δόγματα δεν ήταν παρά προφάσεις που επέτρεψαν στην ισοουπική και αρπακτική αστική τάξη να υπεξαιρέσει ταχυδακτυλουργικά τις μέρες γιορτής του λαού.

14. Αυτές οι πανταγκρουελικές γιορτές διαρκούσαν βδομάδες. Ο Δον Ροντρίγκο ντε Λάρα κερδίζει την αρραβωνιαστικά του με το να διώχνει τους Μαυριτανούς της παλιάς Καλατράβα, και ο *Romancero* αφηγείται ότι:

Las bodas fueron en Burgos,

Las tomabodas en Salas:

En bodas y tomabodas

Pasaron siete semanas.

Tantas vienen de las gentes,

Que no caben por las plazas...

(Ο γάμος έγινε στο Μπούργκος, τα πιστρόφια του γάμου στο Σάλας· με το γάμο και τα πιστρόφια, πέρασαν επτά βδομάδες· τόσοι άνθρωποι μαζεύτηκαν, που οι πλατείες δεν μπορούσαν να τους χωρέσουν...)

Οι άνδρες αυτού του γάμου των επτά βδομάδων ήταν οι ηρωικοί στρατιώτες των πολέμων για την ανεξαρτησία.

15. Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, πρώτο βιβλίο, κεφ. 15, 6.

16. «Το ποσοστό του πληθυσμού μιας χώρας που απασχολείται ως υπηρετικό προσωπικό των πλουσίων τάξεων

αποτελεί ένδειξη της προόδου της σε εθνικό πλούτο και πολιτισμό» (Ρ. Μάρτιν, *Η Ιρλανδία πριν και μετά την Ένωση*, 1818). Ο Γαμβέτας, ο οποίος αρνιόταν το κοινωνικό ζήτημα αφότου είχε πάψει να είναι ο άπορος δικηγόρος που σύχναζε στο Καφέ Προκόπ, ήθελε, χωρίς αμφιβολία, να μιλήσει για αυτή την τάξη των υπηρετών που αυξανόταν αδιάκοπα όταν διεκέρυττε την ανάδειξη νέων κοινωνικών στρωμάτων.

17. Δύο παραδείγματα: Η αγγλική κυβέρνηση, για να ευχαριστήσει τις χώρες της Ινδίας όπου, παρ' όλους τους περιοδικούς λιμούς που σάρωναν τον τόπο, καλλιεργούσαν πεισματικά παπαρούνες αντί για ρύζι ή για σιτάρι, έπρεπε να επιχειρήσει αιματηρούς πολέμους, για να επιβάλει στην κινέζικη κυβέρνηση την ελεύθερη εισαγωγή του ινδικού οπίου. Οι άγριοι της Πολυνησίας, παρ' όλη τη θνησιμότητα που ερχόταν σαν λογική συνέπεια, εξακολουθούν να ντύνονται και να μεθούν κατά τον αγγλικό τρόπο, για να καταναλώνουν τα προϊόντα των αποστακτηρίων της Σκωτίας και των υφαντουργείων του Μάντσεστερ.

18. Πωλ Λερούά-Μπωλιέ, *Το εργατικό ζήτημα στον 14ο αιώνα*, 1872.

19. Ιδού, σύμφωνα με τον περίφημο στατιστικολόγο Ρ. Γκίφεν, του Στατιστικού Γραφείου του Λονδίνου, η αυξανόμενη πρόοδος του εθνικού πλούτου της Αγγλίας και της Ιρλανδίας: στα 1814 ήταν 55 δισεκατομμύρια φράγκα· στα 1865 ήταν 162,5 δισεκατομμύρια φράγκα, ενώ στα 1875 ήταν 212,5 δισεκατομμύρια φράγκα.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ

20. Λουί Ρεϋμπώ, *Το βαμβάκι, το σύστημά του, τα προβλήματα του*, 1863.

21. «Υποκρίνονται τους Κούριους και ζουν όπως στις βακχικές γιορτές» (Γιουβενάλιος).

22. *Ραμπελαί, Γαργαντούας και Πανταγκρουέλ*, δεύτερο βιβλίο, κεφ. LXXIV.

23. Ηρόδοτος, τ. Β', μτφρ. Λάρτσερ, 1876.

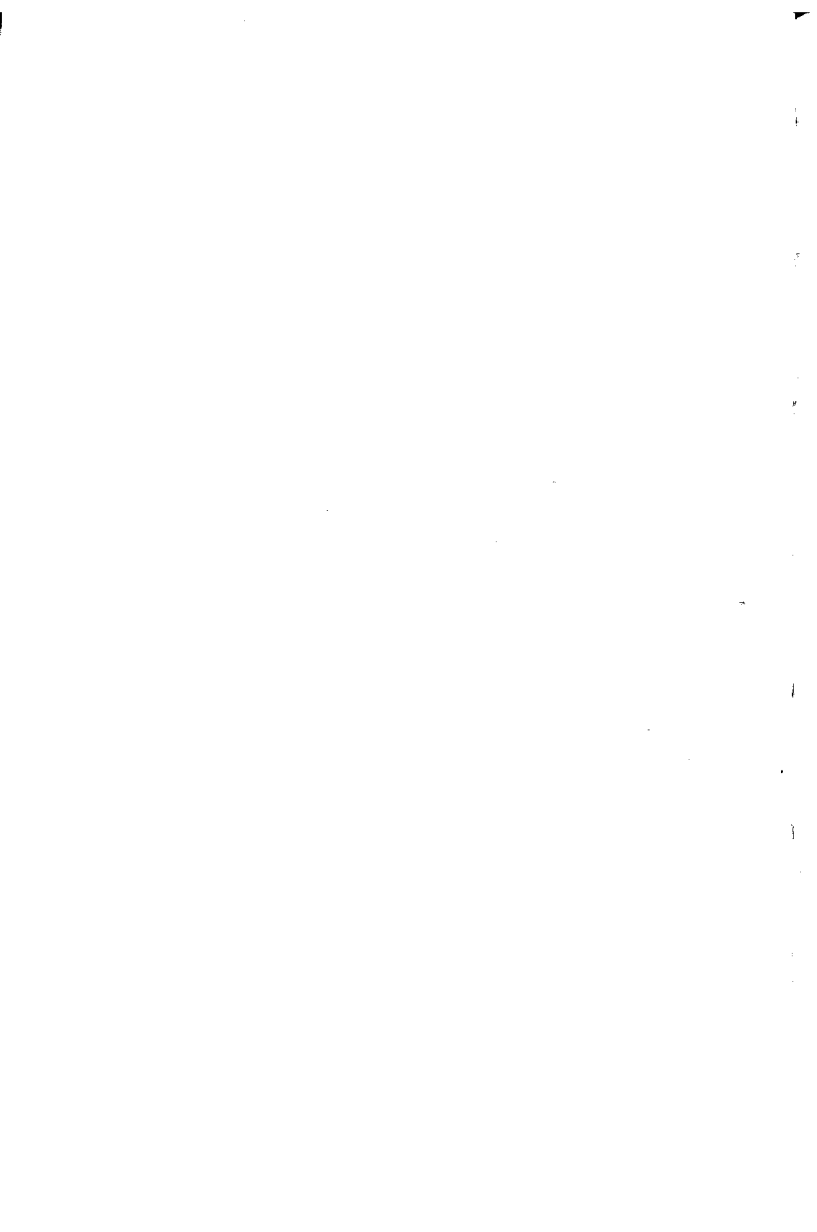
24. Μπό, *Για την κατάργηση της αρχαίας σκλαβιάς στη Δύση*, 1840.

25. Τίτος Λίβιος, πρώτο βιβλίο.

26. Πλάτων, *Πολιτεία*, πέμπτο βιβλίο.

27. Κικέρων, *Περί καθηκόντων*, I, μέρος II, κεφ. XLII.

28. Πλάτων, *Πολιτεία*, Ε', και *Νόμοι*, Γ'. Αριστοτέλη, *Πολιτικά*, Β' και Ζ'. Ξενοφών, *Οικονομικός*, Δ' και ΣΤ'. Πλούταρχος, *Βίος Λυκούργου*.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ PAUL LAFARGUE *ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ*, ΣΕ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΛΑΛΟΥΔΑΚΗ, ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΣΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΕ Η SCRIPT SOFT O.E., ΜΕ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΣΙΚΟΥΔΗ, ΤΟΝ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟ ΤΟΥ 1998. Η Γ' ΕΚΔΟΣΗ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2007 ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΡΟΕΣ, ΛΟΜΒΑΡΔΟΥ 31-35, ΑΘΗΝΑ 114 73, ΤΗΛ. 210-6429409, FAX 210-6411597

Γαμπρός του Μαρξ, ο Πωλ Λαφάργκ (1842-1911) υπήρξε κατά κάποιον τρόπο η αντιστροφή του. Ζυμωμένος με τη γέννηση του Διεθνούς Σοσιαλιστικού Κινήματος, κνηγημένος και εικονοκλάστης, αποκαθλώνει τη θεμελιώδη ιδέα των εργατικών διεκδικήσεων και του μαρξιστικού οράματος: το δικαίωμα στη δουλειά. Πρόκειται –γράφει– για μια «παράξενη τρέλα» που διακατέχει τις εργατικές τάξεις των καπιταλιστικών χωρών. Η επανάσταση πρέπει ν' αρχίσει με τη διεκδίκηση του δικαιώματος στην τεμπελιά!

ISBN 978-960-283-042-0

9 789602 830420